

MORSKI ZAL KOD SANTOSA

redu proizvođač agrarnih sirovina te je uz sav veleobrtni razvitak zavisna od industrijskih proizvoda inozemstva. U tome bez sumnje leži privredna i gospodarska slabost jedne u sebi bogate države, koja još nije mogla svladati sve veće nepravilike.

Trgovinu pomaže znatan broj veoma dobrih luka. Prva je i najvažnija Rio de Janeiro, kroz koju prolazi polovica cjelokupnog prekomorskog uvoza i jedna trećina izvoza. Od većih luka su poznate Santos, São Salvador, Pará, Recife, pa onda Uruguayana, Paranagua, Antonina, Parahyba, Sergipe i Parahyba.

Za izvoz služi razmjerno dosta jaka trgovačka mornarica. G. 1938 imala je B. 297 brodova s tonažom od 486.136 N. R. T., od toga parobroda i motornih brodova 286 s tonažom 483.446 N. R. T. Promet po Amazoni vrši se sve do Iquitosa.

Cijelo područje brazilske svjetske trgovine ima više središta: Belem i Manóas na Amazoni, Recife u sjeveroistočnoj B., São Salvador, Rio de Janeiro, São Paulo, Rio Grande do Sul u istočnoj i južnoj B., Corumbá za unutarnji dio paragvajске zavale i Mato Grosso.

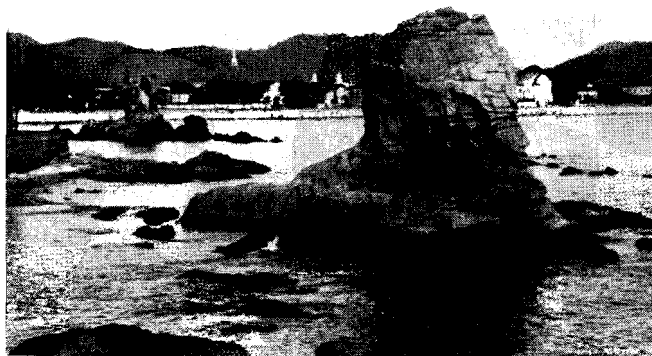
Ta su središta vezana dobrim željezničkim prugama sa svojom pozadinom. Rio de Janeiro ujedno je i središte brazilske željezničke mreže, premda leži veoma ekscentrično na atlantskoj obali, ali privlači k sebi i jedan dio trgovine iz pozadine ostalih trgovačkih središta. Željeznička je mreža još dobro izgrađena oko trgovačkih središta São Paulo i Recife, dok je unutrašnjost i područje Amazone gotovo bez željezničke veze. U tim krajevima vrši se promet po vodi, a inače pomoću tovarnih i teglećih životinja.

Od željezničkih pruga najvažnija je ona, koja spaja Argentinu preko Uruguaya s Rio de Janeirom odnosno lukom Victoria na istočnoj obali B. Od te se pruge prema unutrašnjosti odvajaju mnoge kraće, tako na pr. São Paulo—Corumbá, São Paulo—Bella Vista, Rio de Janeiro—Diamantina. U sjeveroistočnoj B. ima se spojiti São Salvador sa São Luizom, dok je Recife već spojen s Natalom, a radi se i na tom, da se Recife spoji s lukom Fortaleza (Ceará). G. 1937 bilo je u B. 33.512 km željezničke pruge s 5194 lokomotive, 3888 osobnih i 45.078 teretnih vagona. 125.000 km cesta mogu se upotrebljavati i za automobilski promet. Samovozni park B. sastojao se je g. 1938 od 101.000 osobnih, 3.800 autobusa i 53.875 teretnih samovoza.

U zadnje vrijeme razvija se lijepo i zračni promet s 55.900 km zračnih linija. Poštanski je promet također znatan. Njemu služi 4870 poštanskih ureda s 1964 milijuna pošiljaka godišnje. Brzovoznih pruga bilo je g. 1933 u dužini od 740.000 km.

Stanovništvo. Prema zadnjoj procjeni stanovništvo od 1. I. 1937 ima B. 42.395.150 stan., na 1 km² 4,9 stan. Uzima se, da bijelaca ima oko 40%, mestica 32%, crnaca i mulata 15%, Indijanaca 9%, a 4% takvih, kojima se podrijetlo ne može točno ustanoviti.

Bijelci potječu najvećim dijelom od Portugalaca. Njihov jezik vlada u cijeloj zemlji, i to u jednoj brazilskoj varijanti, koja se od evropskoga portugalskoga razlikuje u manjim glasovnim, leksičkim i pravopisnim pojavama. Bijelci su se najsnažnije raširili na jugu B., a najmanje ih ima po vlažnom i nezdravom nizozemlju Amazone. U području Amazone ima i Francuza. Useljivanje je naj-

NICTHEROY

življe na J. Prema posljednjim službenim podacima (1920) od stranih narodnosti bili su najbrojniji Talijani, Portugalci, zatim Španjolci, pa Nijemci, Turci, Urugvajci, Japanci i Argentinci.

Broj Indijanaca nije moguće točno odrediti. I ako malobrojni, oni su svakako još uvijek najzanimljiviji dio stanovništva. Na jugu B. i u atlantskom primorju gotovo su posve nestali, a ostaci plemena, koja tu još u malom broju nastavaju, pripadaju skupini Ges, kao na pr. Boto-kudi, koji se nalaze u visočju između rijeke São Francisco i mora; Cayapos u unutrašnjosti na Rio dos Mortes i na srednjem Tocantinsu. Plemena skupine Tupi naseljena su od gornjeg toka rijeke Parane do donjeg toka Amazone. Skupini karipskih plemena pripadaju osamljeni Bakairi na izvorištu rijeke Xingú i na Rio São Manoel. Cijeli unutarnji dio nizine Amazone od Manóasa prema Kordiljerama zauzimaju plemena Araukara.

Oko 1871 bilo ih je još 2 milijuna, a g. 1888, kad je ropstvo ukinuto, samo 740.000. Danas žive čisti crnci na obali Maranhão sve do São Paulo, a najviše ih ima u državi Rio de Janeiro, gdje sačinjavaju preko 1/3 svega stanovništva.

Veoma velik dio brazilskog stanovništva čine mješanci, koji su uglavnom potomci bijelaca i Indijanaca, pa bijelaca i crnaca. Mješanaca ima u B. daleko više od bijelaca. Mržnja među rasama je u B. nepoznata, tako da se uslijed sve većeg miješanja i stapanja stvara novi rasni tip »novobrazilca«. Duž atlantske obale su naseljeni većinom mulati ili pardos, mješanci bijelaca i crnaca, a u unutrašnjosti i na SI prevladavaju mestici, mješanci bijelaca i Indijanaca. U tom miješanju sudjeluje danas još i žuta rasa.

Duhovna kultura. Naobrazba stanovništva je u B. još uvijek veoma malena. Obvezatno pohađanje pučkih škola nije svagdje provedivo poradi vrlo udaljenih i rastrkanih naselja, pa nije ni čudo, što su široki slojevi naroda veoma zaostali. Na naobrazbu utječe i klima, onda i jako miješanje bijelaca s Indijancima i crncima, pa se narod u duhovnoj kulturi razvija veoma sporo, a to nije ni čudo, jer je vrijeme rada kratko, a prostor golem.

Može se gotovo s punim pravom govoriti o analfabetizmu širokih slojeva B. G. 1920 bilo je u B. oko 75,5% analfabeta. Pohađanje škola veoma je različito u pojedinim saveznom državama. Dok je u saveznoj državi Goyaz išlo u školu 5% djece, drugdje je povoljnije stanje, u Rio Grande 56%, u Santa Catharina 57%, a u saveznom distriktu 59%. B. još uvijek oskudijeva na srednjim i stručnim školama. Sveučilišta su u Rio de Janeiru i u São Salvadoru. Teološki fakulteti nalaze se u sjedištu nadbiskupije i biskupija. Biblioteka i muzeja ima u svim većim gradovima. Novinstvo je relativno dobro razvito, i to najbolje u Rio de Janeiro, ali i u većini manjih gradova izlaze novine mjesnoga značenja, tiskane portugalskim jezikom, a neke i na njemačkom i francuskom jeziku.

Od osnutka republike sve su vjeroispovijesti u državi ravnopravne, ali vlasti podupiru rimokatoličku crkvu, jer je broj nekatolika neznatan. Nadbiskupu u São Salvadoru, koji ima naslov metropolitane i primasa B., podređeno je 15 biskupija. Više evangeličkih crkvenih općina tvore crkvenu zajednicu. Pogana ima još u džunglama Amazone.

Politička podjela. Danas se B. sastoji od 20 država, 1 savezno kotara i 1 teritorija.

Savezne države i teritorij	km ²	Stanovnici (g. 1920)
Savezni kotar	1.167	1,157.873
Alagôas	28.571	978.748
Amazonas	1,825.997	363.166
Bahia	529.379	3,334.465
Ceará	148.591	1,319.228
Espirito Santo	44.684	457.328
Goyaz	660.193	511.919
Maranhão	346.217	874.337
Mato Grosso	1,477.041	246.612
Minas Geraes	593.810	5,888.174
Pará	1,362.966	983.507
Parahyba	55.920	961.106
Paraná	199.897	685.711
Pernambuco	99.254	2,154.835
Piauhy	245.582	609.003
Rio de Janeiro	42.404	1,559.371
Rio Grande do Norte	52.411	537.135
Rio Grande do Sul	285.289	2,182.713
Santa Catharina	94.998	668.743
São Paulo	247.239	4,592.188
Sergipe	21.552	477.064
Acre-teritorij	148.027	92.379

Glavni gradovi Od atlantskih otoka nastanjeni su samo Fernando Noronha, koji ima 2100 stanovnika, od toga 1400 kažnjenika. Države južne B., koje su po svojoj klimi najprikladnije za naseljivanje Evropljana, bile su dugo vremena cilj njemačkog i talijanskog useljivanja, tako da je u državi Rio Grande do Sul već 1824 nastala njemačka kolonija São Leopoldo, a nešto kasnije talijansko naselje Caziás. Glavni grad države Rio Grande do Sul je Porto Alegre, ima 327.628 stan. (1935), na sjeveroistočnoj obali lagune dos Patos, važno središte mesne industrije, kao i Rio Grande do Sul sa 53.000 stan. (1935). U unutrašnjosti je Pelotas, ima 82.294 stan. (1920), na jugozapadnom kraju lagune dos Patos, zatim Cruz Alta i Cachocira sa 61.980 stan. (1920).

Florianopolis je glavni grad u državi Santa Catharina (48.231 stan., 1933). To je lučki grad lokalnog značenja, leži na otoku, koji je s kopnom spojen čeličnim mostom 850 m duljine. Sjeveroistočno od Florianopolisa nalaze se njemačka seoska naselja Blumenau i Joinville.

U državi Paraná je Curitiba sa 116.632 stan. (1935), glavni grad i središte za proizvodnju čaja Maté, spojen s lukama Antonina i Paranagua (3000 stan., 1920).

Države istočne B. možemo razdijeliti u dva niza, od kojih južnom pripadaju São Paulo, Rio, Espirito Santo pa i Minas Geraes, a sjevernom Bahia, Sergipe, Alagôas i Pernambuco.

U južnom nizu uzgaja se u prvom redu kava, pa je baš São Paulo poznat poradi velikih fazenda kave. Glavni grad São Paulo (koji je 1935 imao 1,151.249 stan.) širi se na ravnjaku u visini od 900 m. Grad je potpuno moderan i zdrav, te je glavno veleobrtno središte B. Santos sa 102.589 stan. (1920) njegova je luka za izvoz kave. Sjeverozapadno se nalazi Campinas (115.602 stan., 1920), središte trgovine kavom i proizvodnje svile. U državi Rio je najveći i glavni grad cijele B. Rio de Janeiro sa 1,700.532 stan. (1935). On je središte gospodarskog i duhovnog života cijele zemlje. Prema SI 650 km luka je Victoria (32.109 stan., 1933) glavni grad države Espirito Santo. Glavni grad države Minas Geraes je Belo Horizonte (167.710 stan., 1935), dok je prije bio Ouro Preto. Od poznatijih gradova važni su još Diamantina (69.445 stan., 1920), Barbacena (89.717 stan., 1920), Juiz de Fora (118.166 stan., 1920) i Pouso Alegre (67.401 stan., 1920).

Glavni grad države Bahia (v.) je São Salvador (363.726 stan., 1935), središte trgovine kakaom i duhanom. Aracajú (53.529 stan., 1933) je glavni grad države Sergipe, a izvozi slador i pamuk. Glavni grad države Alagôas Maceió (129.105 stan.) leži na lagunama 2 km udaljen od svoje luke Jaraguá. Recife (472.764 stan., 1935), glavni grad države Pernambuco, odijeljen je od oceana koraljnim grebenom, ali je prilaz u luku i za najveće brodove lak i pristupačan. On se proteže djelomice na koraljnom grebenu na otoku São Antonio i na kopnu, pa su pojedini dijelovi grada

VODOPAD IMBUHY KOD THERESOPOLISA

među sobom spojeni mostovima. Izvozi uglavnom slador i pamuk.

Sjeveroistočna B. obuhvata države Parahyba, Rio Grande do Norte, Ceará, Piauhy i Maranhão.

Grad Parahyba (52.000 stan., 1920), glavni grad istoimene države, leži daleko od obale, a njegova je luka Cabedelo.

Natal (46.090 stan., 1933) glavni je grad države Rio Grande do Norte, važna luka za izvoz sladora, pamuka, kože i »carnauba« voska. Fortaleza (143.277 stan., 1935) je glavni grad u državi Ceará. Glavni grad države Piauhy je Theresina (58.510 stan., 1933) s lukom Parahyba. São Luiz (10.272 stan., 1935), glavni grad države Maranhão, bio je u kolonijalno doba jedna od najvažnijih luka B., a danas ima veoma razvijenu tekstilnu industriju, zatim rafinerije sladora i ulja.

U području Amazone smjestile su se dvije savezne države, Pará i Amazona. Pará, koja zaprema i jedan dio brazilskog visočja, a napose prostrani otok Marajó, središte je stočarstva na istoku B. Glavni grad Belem (Pará) ima 311.253 stan. (1935), leži na širokom ljevkastom ušću rijeke Tocantins, 145 km udaljen od oceana. To je lijep i vrlo živ grad s mnoštvom znanstvenih zavoda. Gotovo u sredini grada nalazi se veliki botanički vrt, zapravo komad prašume, sačuvan u prirodnom stanju. Iz njegove luke izvozi se drvo, ulje, kakaó, brazilski para-orah, a napose kaučuk. U državi Amazona, koja obuhvata oko 3,4 mil. km², jedino je Manáos sa 89.346 stan. (1935) važniji grad. On leži na rijeci Rio Negro, tik njezina ušća, udaljen oko 1700 km od oceana. U njegovo pristanište mogu ući i najveći oceanski brodovi, koji odatle izvoze kakaó i kaučuk.

Unutrašnje države Goyaz i Mato Grosso važne su poradi stočarstva. Stočarski se proizvodi prevoze preko Minas Geraes na istočnu obalu. Glavni grad istoimene države je Goyaz (28.217 stan., 1933), u blizini izvora rijeke Tocantins, a glavni je grad u Mato Grosso Cuyabá (43.885 stan., 1933) na istoimenom rijeci.

LIT.: O. Maull, *Brasilien*, u Kluteovu Handbuch der Geogr. Wissenschaft, 1930. O. O.

Hrvati u Braziliji. U Braziliji živi oko 30.000 Hrvata iseljenika. Najviše ih ima u državi São Paulo (oko 20.000) te u nekoliko većih naselja: Rio de Janeiro, Manáos, Diamantina, Villa Maria, Novo Friburgo. Poslije prvog svjetskog rata iseljavale su se u B. velike grupe naših primoraca

PARK U RIO DE JANEIRU

(Korčulani). U São Paulo izlazile su i novine: Hrvatski List i Brazilske Novine. U dvadesetak naših iseljeničkih nasobina bilo je zadnjih tridesetak godina različitih prosvjetnih i potpornih društvenih organizacija. Sada postoje u São Paulo tri društva. Početkom ovog stoljeća putovali su i istraživali razne krajeve B. Karlovčani braća Mirko i Stjepko Seljan (v.); prvi je na ovim putovanjima tragično umro.

Povijest Brazilije. B-u je 1500 otkrio Cabral, a iduće je godine istražio njezinu obalu Vespucci (→ Amerika Južna, Otkrića). Kako je Portugal obraćao tada pažnju svojim posjedima u Aziji, a u B-i nisu nađene plemenite kovine ni miroditi, prepustio je B-u posebničkoj pobudi. Pojedinci su prodirali postepeno dalje i već 1514 otkrili ušće La Plate. U B-u su otpremali iz Portugala i kažnjenike, a 1548 prognali su onamo Židove. Zemlja je bila otvorena svakome, pa i stranim trgovcima; portugalski su se naseljenici bavili ponajviše hvatanjem i trgovinom robova. Tek se Ivan III. prihvatio 1534 uređenja zemlje podijelivši je u nasljedne kapetanije, kojima su upravljali »capitanos«. Neki su od tih podigli prva naselja, plantaže šećerne trske, šećerane i drugo, ali se taj sustav pokazao s vremenom nesposoban za život, i kapetanije su opet pripale kruni. S više truda pristupila je potonja izgradnja zemlje osnutkom generalne uprave 1548; prvi guverner Thomé de Souza sagradi Salvador (danas Bahia) te dovede isusovce i prvog biskupa (1551). Treći se guverner Mem de Sá (1557—72) morao boriti s francuskim hugenotima, koje je u sporazumu s admiralom Colignyjem naselio 1555 u zaljev Rio de Janeiro gusar de Villegaignon. Borba je završila 1567 porazom Francuza.

Isusovci su brzo širili kršćanstvo, a s njime i svoj utjecaj i svoju gospodarsku snagu. Pokršteni Indijanci bili su njima podložni i radili pod njihovim nadzorom, uslijed čega je starih kolonistima nestajalo radne sile. Da do nje dođu, stvorioše t. zv. bandeiras, t. j. čete, koje su tražile zlato i zarobljivale Indijance, s kojima su postupali vrlo okrutno. Te su se čete održale cijelo 17. st.

G. 1562 nađeni su prvi tragovi zlata u B., ali su i dalje ostali »pravi rudnici šećer i drvo brazil«.

B. dijeli sudbinu Portugala, kad je taj 1580 sjedinjen sa Španjolskom. Za rata s Francuskom zaposjednu Francuzi

1595 neka mjesta u B.; oni se kasnije i prošire osnovavši 1612 São Luiz, ali su 1615 istjerani. Zarativši se 1621 s Holandijom izgube Portugalci velik dio B., koja se pod upravom Zapadno-indijske kompanije i njezina namjesnika grofa I. M. Nasovskoga (1637—44) razvila u trgovini i duhovnom radu. Kad se Portugal oslobodio 1640 španjolske vlasti, prizna Holandiji gospodstvo nad B. Sve veći nemar kompanije i potajna pomoć, koju je Portugal pružao brazilskej oporbi protiv tuđe vlasti, dovedu najzad 1645 do ustanka; taj završi 1654 osvojenjem posljednjeg uporišta Holandana u Pernambucu, a 1661 odreknu se oni i svojih prava za 5 milijuna cruzadosa. Portugal obdari tada isusovce i plemstvo (donatarios) velikim posjedima i povlasticama. Potkraj 17. st. otkrili su zlato u području Minas t. zv. paulisti, mješanci u gradu São Paulo, koji su tvorili ratničku kastu portugalske kolonizacije i organiziranu grupu lovaca na robove (bandeirantes). Radi rudnika zlata došlo je do borbe između državne vlasti i paulista, pa je potonjima slomljena 1707 dotadašnja moć.

Portugal je i nadalje nesmiljeno iskorišćivao Brazilju velikim carinama i porezima, zabranom trgovine s drugim zemljama, zabranom useljavanja stranaca, sađenja maslina i vinove loze, vađenja soli, podizanja tvornica. Izvoz i uvoz bio je u rukama dviju portugalskih kompanija, koje su stjecale silna bogatstva, činovnici su gotovo isključivo bili Portugalci.

Ponovni pokušaj Francuza, da se ustale u zalivu Rio de Janeiro, bio je 1710. Tada prispje u taj zaliv kapetan Du Clerc sa 7 lađa i iskrca 1000 ljudi. Poslije mnogo nastojanja bijaše njih većina opkoljeno i onda masakrirano (1710—11). Da to osveti, doplovi pred Rio de Janeiro 12. IX. 1712 Du Guay Trouin sa 16 francuskih lađa, 4000 momaka i 738 topova. Francuzi zauzeše i opljačkaše grad, a onda ga uz odštetu od 600.000 cruzadosa ostaviše.

G. 1714 posta B. podkraljevstvo s glavnim gradom Bahiom do 1763, a onda Rio de Janeiro. U 18. st. proširilo se uvelike poznavanje B. Tražeći zlato prodirali su mnogi poduzetni ljudi u unutrašnjost i tako doprli do izvora rijeke Madeira i Paraguay. G. 1739 otkrivena su vrlo bogata dijamantna polja na sjeveru Minas. Međutim su krajem 18. st. bili rudnici zlata u velikom opadanju. Stvaranje Sjeveroameričkih država, francuska revolucija i ideje, koje su donijeli u B. oni mladići, koji su učili na sveučilištima u Coimbr, Montpellieru i drugdje u Evropi, dovedoše do urote 1792 u pokrajini Minas. Urota bi otkrivena, i glavni je vođa revolucionaraca, Tiradentes, ubijen. Pokret u Bahiji od 1798, koji je išao za ukidanjem ropstva, bio je isto tako ugušen.

Dne 29. XI. 1807 pobježe portugalski kralj Ivan VI. ispred Napoleonova generala Junota s 20 lađa i velikim dijelom svoje riznice iz Portugala u B. i stiže u Bahiju 23. I. 1808. Premještanjem prijestolnice i vlade u Rio de Janeiro, kamo je kralj stigao 7. II., nastala u B. sasvim nov život; razvija se trgovina, diže obrt, podižu tvornice. Poljoprivreda, koja je u 18. st. naročito procvatila i omogućila velik izvoz riže, pamuka, kakaoa, šećera, kože i dr., sada se još više podiže. Dekret, koji je kralj Ivan objavio u Bahiji 28. I. 1808, davao je najveću slobodu trgovine prijateljskim narodima. 1. IV. 1808 dade kralj najveću slobodu veleobrtu. Dolaskom kralja započe novo razdoblje za javnu nastavu. Dotada su postojale samo dvije više škole, i to dva sjemeništa. Sada se osnivaju srednje i stručne škole, akademija lijepih umjetnosti, muzej prirodnih nauka, botanički vrt, javna knjižnica u Bahiji (1811), kraljevska knjižnica u Rio de Janeiro (1814), kraljevska tiskara, novo kazalište. Ali s druge strane prilike su se čak i pogoršale. Osim dotadanih regalija postadoše regalije zlato i dijamanti. Porezi postadoše još veći. Vijesti o traženju parlamentarnog režima u Portugalu 1820 uzbudiše i u B. duhove, koji su i onako stajali pod utiskom događaja po ostaloj Južnoj Americi.

Uz liberalce u B. pristade i sam prijestolonasljednik Don Pedro. Radi pobune u Rio de Janeiro (26. II. 1821) obeća kralj 28. II. 1821, da će dati ustav. Kad su uto portugalski cortesesi tražili, da se kralj vrati u Lisabon, da se nad B. uspostavi stanje od prije 1808, postavi on za regenta u B. prijestolonasljednika Pedra (22. IV.), a sam se vrati u Portugal. Postupak portugalskih cortesesa ozlojedi uvelike Braziljance, pa kad portugalski cortesesi nijesu ni čekali, da dođu predstavnici Brazilije, održali

su ovi 13. V. 1822 svoju skupštinu u Rio de Janeiru, na kojoj su proglasili Pedra »vječnim zaštitnikom i braniteljem B.« Malo zatim (7. IX. 1822) proglasi Pedro B-u potpuno nezavisnom državom. Sazvana konstituanta izabra Pedra za cara B. (12. X. 1822). Dne 1. XII. bio je Pedro I. okrunjen. Poslije stranačkih borba i raspusta cortesa prihvati nova skupština 9. I. 1824 ustav, koji je među ostalim garantirao slobodu vjere, govora i tiska, jednakost svih građana pred zakonom, odgovorno ministarstvo, predstavništvo od dvije komore, nezavisno sudstvo. Komora se birala svake četvrte godine, senatori su bili doživotni, a imenovani od cara. Car je imao pravo veta kod najvažnijih državnih poslova i pravo da raspusti parlament, sazove generalnu skupštinu, i dr. Prvi put se sastadoše obje komore g. 1826. Iza dugih pregovora prizna nezavisnost B. i Portugal 15. XI. 1825. Dok je tako B. s jedne strane imala uspjeha, doživjela je neuspjeh u ratu s Argentinom (1825—28) te morade priznati nezavisnost Bande Oriental (Uruguaya). G. 1826 umro je Ivan VI., radi čega je car Pedro imao postati kralj Portugala. Pedro

ne htjede ostaviti B. i odreče se nasljedstva na korist kćeri Marije da Gloria, kojoj dade kao regenta svoga brata Miguela. Ali kad se Miguel dokora proglasio kraljem, zatraži Pedro od brazilskih cortesa, da mu dadu vojsku, kojom će vratiti prijestolje svojoj kćeri. Kad oni na to nijesu pristali, zahvali se zbog stranačkih borba na brazilskom prijestolju (7. IV. 1831) u korist svoga petgodišnjeg sina Pedra i pođe u Evropu, gdje s pomoću Engleza, a kasnije i Španjolaca uspije osigurati prijestolje svojoj kćeri. Za regentstva, koje je izabralo narodno predstavništvo,

bile su vrlo teške prilike u B.: ustanci, borbe između monarhista, republikanaca i federalista, teško financijalno stanje i t. d. 6. VIII. 1834 zaključe obje komore, da se B. pretvara u federativnu monarhiju. U ratu, koji poče 1850 između B. i argentinskog diktatora Rosasa, pobijedi Rosasa B. u savezu sa Paraguayem, Uruguayem i argentinskim generalom Urquizom, a Uruguay dođe pod protektorat B. (do 1855). Zbog Uruguaya došlo je do rata između B. i Paraguaya 1864. Saveznici B. bili su Argentina i Uruguay, kojega je predsjednik Flores stajao pod brazilskim utjecajem. Poslije slabih uspjeha saveznika preuze vrhovno vodstvo brazilski maršal Caxias, koji porazi paraguayskog predsjednika generala Lopeza kod Tuyuty-a (3. XI. 1867), u nekoliko navrata 1868 g., pa prođe u Assuncion (6. I. 1869). Kad je Lopez poginuo u gveriljskom ratovanju 1. III. 1870, rat je dovršen punim uspjehom saveznika. Brazilijska je uslijed ovog rata došla u vrlo teško financijalno stanje, ali je njezin ugled među državama Južne Amerike uvelike poskočio.

Unutrašnje prilike B. poslije 1850 krenuše sve većem poboljšanju. Trgovina se sve više diže, 1853 osniva se braziliska narodna banka, grade se ceste i željeznički putevi, osnivaju parobrodarska društva. Otkriće zlatnih rudnika u sjevernoj B. (1854) domami mnogo stranaca. Ma da je braziliska vlada još 1850 zabranila uvoz roblja, ropstvo je i dalje postojalo. Isto tako nije bio proveden zakon od 1871, koji je ukidao ropstvo i odredio, da se robovi postepeno oslobađaju. Tek kad je za vrijeme odsutnosti boležljivoga cara Pedra II. njegova kći i prijestolonasljednica regentica Izabela, da omili narodu, pred-

ložila parlamentu nacrt zakona, kojim se smjesta ukida ropstvo, i to bez ikakve odštete, i kad je taj zakon 13. V. 1888 bio prihvaćen, bilo je pitanje ropstva riješeno. Narod je na vijest o tome plivao u oduševljenju, ali ovim su zakonom bili oštećeni svi posjednici. Oni i republikanci združili se s oficirima, koji su bili nezadovoljni žalosnim prilikama u vojsci. Pobuna posade u Rio de Janeiru bila je odmah od svih njih poduprta, pa je 15. XI. 1889 bilo carstvo ukinuto i proglašena republika. Car Pedro ostavi 17. XI. B. odbivši ponudenu mu mirovinu i odrekavši se zauvijek restauracije. Prva republikanska vlada, kojoj bijaše na čelu general Fonseca, objavi ustav Sjedinjenih Država B., potpuno po uzoru Sjedinjenih Država Amerike. Narodni kongres, izabran 1890 na osnovu općeg prava glasa svih onih, koji su znali čitati i pisati, prihvatio je 23. II. 1891 ustav, prema kojemu je B. federativna republika. Prvi izabrani predsjednik republike bio je Fonseca, a prvi podpredsjednik general Peixoto. Ali kad je Fonseca za nekoliko zakona, koje je kongres prihvatio, postavio »veto«, dođe do sukoba, i Fonseca raspusti kongres. Uslijed toga dođe do nemira, a Assiz Brazil obrazova u državi Rio Grande do Sul vladu. Kad ustanak zahvati skoro cijelu državu, vojsku i mornaricu, Fonseca odstupi, a vlast preuze general Florian Peixoto (1891—94). G. 1892 dođe do novih nemira, a 1893 pobuni se ratna mornarica. Tek je treći predsjednik Moraes Barros (1894—98) uspio umiriti neobuzdane stranačke borbe. Četvrti predsjednik Manuel de Campos Salles (1898 do 1902) radio je mnogo, dok je podignuo državni kredit, koji je stranačkim borbama bio sasvim pokoleban. Iza Francisca de Paula Rodriguez

PLANTAŽA KAVE

(Foto Müller i sin, Altona)

Alves (1902—06), koji je najveću brigu posvetio uređenju glavnoga grada, slijedili su predsjednici Alfonso Penna (1907—1909), koji je uređio školstvo, za njim podpredsjednik Nilo Pehança (1910). G. 1910 izabran je za predsjednika maršal Hermes da Fonseca, 1914 Wenceslav Braz. 26. X. 1917 ušla je B. u rat protiv Njemačke i Austrije, a 1919 potpisala versailleski ugovor. Poslije ovog rata nalazila se B. u vrlo teškim financijalnim prilikama; tištio ju je golem dug, a njezina je valuta uvelike pala. Predsjednici su: Artur Bernades (1922—26), da Silva Pessôa (1918—22), Epitacije Washington Louis Pereira de Souza (1926—30). Uslijed očajnih financijalnih prilika došlo je do nemira i vojničkog ustanka 1922 u Rio de Janeiru, a 1924 u São Paulu. Kad B. nije dobila stalno mjesto u Društvu naroda, istupi iz njega (1926). Za ekonomske krize 1929—34 B. je bila teško pogođena. U zemlji je bilo mnogo nemira i pobuna. Kriza u trgovini kave, pad valute, sniženje cijena šećeru, pamuku, gumi i kakau, sve se to odrazilo u javnom životu. Najteže se osjećala kriza u trgovini kave, kojoj je 1932 cijena pala za 75%. Vlada je nastojala da pomogne uništivši do 1936 39,000,000 vreća kave. U ožujku 1939 izabran je za predsjednika Julije Prestes. Iste godine plane ustanak protiv konzervativne vladine politike, a voda ustanka Getulio Vargas s pomoću vojske domogne se vlasti, kao privremeni predsjednik (3. XI. 1930). Kad je protiv njega u srpnju 1932 planula revolucija konzervativaca u São Paulu, on je uguši, ali uze u obzir njezine zahtjeve. G. 1934 donijela je narodna skupština novi ustav (v.). Dne 16. VII. 1934 Vargas je izabran za predsjednika na 4 godine. Vojnička

ZETVA KAVE U BRAZILJI

pobuna na S države 1935 brzo je ugušena, ali je opozicija uvelike uzbunila mase u Rio Grande do Sul, São Paulu, Bahiji, Pernambucu. Stoga proglasi Vargas s dopuštenjem parlamenta ratno stanje i 10. XI. 1937 obustavi ustav, raspusti federalni parlament i sve parlamente pojedinih država, pa izda novi ustav, koji je još centralističniji i daje veća prava federalnoj vladi i jaču vlast predsjedniku. 3. XII. 1937 raspusti Vargas sve stranke. Nezadovoljni integralisti napadoše u noći 10. na 11. V. 1938 predsjedničku palaču, ali bijahu suzbijeni. Najveću brigu posvetio je Vargas privrednom podizanju B. i njezinu oslobodenju od stranog kapitala.

LIT.: *Rev. do Inst. hist. e geogr. bras.*, Rio de Janeiro 1839 ss; *Annaes da Bibl. Nacional do Rio de Janeiro*, 1876 ss; J. C. de Abreu, *Historia da Colonização portugesa do Brazil*, Porto, 3 sv., 1922 ss; Rocha Pombo, *Historia do Brazil*, 10 sv., Rio de Janeiro s. a.; A. Mascarenhas, *Curso da hist. do Brazil*, Rio de Janeiro 1898; R. M. Galanti, *Compendio da hist. do Brazil*, 4 sv., S. Paulo 1925; M. de Oliveira Lima, *Formation historique de la nationalité brésilienne*, Pariz 1911; E. Egas, *Brazil historico*, S. Paulo 1916; Rocha Martin, *A independência do Brazil*, Lisabon 1922; A. Funcke, *Brasilien im 20. Jahrhundert*, Berlin 1926; R. M. Galanti, *Biographias de brasileiros illustres*, S. Paulo 1911; A. de Escagnolle Taunav, *Grandes vultos da independência brasileira*, S. Paulo 1922; I. Lufft, *Geschichte Südamerikas*, II., Berlin 1913. G. N.

Ustav B-e razlikuje se u svom razvoju od ustava ostalih država Amerike, jer je B. jedina od njih bila i po stečenoj samostalnosti monarhija, a i prije toga je u njoj stolovao sam vladar. Već za monarhije izmjenom je ustava (acto adicional od 12. VIII. 1834) došlo do neke vrste federativnog uređenja, jer su pokrajinske skupštine (assembleas legislativas provinciales) imale široku zakonodavnu vlast, pa time B. pruža rijedak primjer federativne monarhije. No taj federalizam nije jače došao do izražaja, poglavito zbog toga, što su izvori državnih prihoda bili centralizirani. Kad je monarhija srušena, stvoren je ustav po uzoru USA, ali je ustav od 16. VII. 1934, a još više onaj od 10. XI. 1937 oslabio federativne elemente, a unio elemente autoritativne i korporativne vladavine.

Po ustavu od 1937 B. je (već od pada carstva) savezna republika (Estados unidos do Brazil), sastavljena od 20 država, 1 saveznog kotara (glavni grad) i 1 teritorija. Država, koja redom kroz 3 godine ne može ubrati dovoljno prihoda za održavanje svojih služba, pretvara se u teritorij, dok se ne poprave njezine financijske prilike. U određenim slučajevima može predsjednik republike u državi postaviti povjerenika. U saveznu upravnu nadležnost

spadaju vanjski poslovi, obrana zemlje, pošta, brzovoz, krugoval, veće željeznice, pomorsko i lučko redarstvo, načela nastave, brojidba i amnestija. Savezno zakonodavstvo nadležno je za navedene poslove, zatim za granice između država, državljanstvo, useljivanje, nadzor nad strancima, javni poredak i sigurnost — koliko je potrebno njihovo jednolično uređenje —, vanjsku trgovinu i trgovinu među državama, monopol, podržavljenje veleobrt, mjere, utege, prometna i prevozna sredstva, kabotažu, rudarstvo, građansko i kazneno pravo te postupak, osiguranje, štednju, autorsko pravo, tisak, pravo udruživanja i temeljne propise zadrugarstva. Zakonodavstvo se u tim predmetima može prenijeti i na države, ali takav zakon odobrava savezna vlada. Za neke od navedenih predmeta mogu države stvarati zakone, koji vrijede, koliko ne budu kasnije zamijenjeni saveznom zakonom o istom predmetu. Porezi su podijeljeni između država i zajednice.

Po čl. 1. državna vlast dolazi od naroda. Parlament sastoji se od zastupničke komore i saveznoga vijeća. Zastupničku komoru biraju na 4 godine općinski vijećnici i od svake općine još 10 za tu svrhu određenih izbornika. Iz svake države bira se 3—10 zastupnika razmjerno prema broju pučanstva. Nije zadržana odredba ustava od 1934, da dio zastupnika predstavlja pojedine staleže. U savezno vijeće šalje zakonodavno tijelo svake države po jednog člana, a 10 ih imenuje predsjednik republike. Članovi vijeća moraju biti rođeni Brazilci iznad 35 god. života. Protiv zakona prihvaćenih u parlamentu ima predsjednik pravo veta, ali oni postaju zakonima, ako ih svaka kuća opet primi s $\frac{2}{3}$ glasova. Korporativna značajka ustava očituje se u narodnogospodarskom vijeću, koje ima 5 odsjeka (veleobrt i obrt, poljodjelstvo, trgovina, promet, novčarstvo). Članove biraju nadležna tijela svake struke (polovicu poslodavci i polovicu posloprimci), a predsjednik imenuje u svaki odsjek po trojicu. Nadležnost je vijeća unapređivanje korporativnog ustrojstva narodnog gospodarstva, davanje mišljenja o zakonima, koji se tiču proizvodnje, proučavanje odnosnih pitanja, postavljanje propisa. Vidi se, da je vlast predsjednika republike znatna. Predsjednika bira na 6 godina izborno tijelo, u koje šalju zakonodavna tijela pojedinih država izbornike razmjerno prema broju stanovnika, ali najviše po 25, zatim svaka kuća parlamenta po 25 članova, a 50 članova narodnogospodarsko vijeće. Ako predsjednik međutim sam naznači kandidata za svoga nasljednika, izbor se vrši izravnim i općim pučkim glasovanjem. Predsjednik imenuje ministre, koji nisu odgovorni parlamentu. Dok nije parlament na okupu, može on izdavati zakonske odredbe, tek neki su predmeti izuzeti od takva propisivanja. On može u nekim određenim slučajevima odrediti stanje uzbune ili ratno stanje, a kad ono prestane, izvrješuje parlamentat o poduzetim mjerama. Koliko ih parlamentat ne bi odobrio, može se predsjednik prizvati na narod raspuštanjem komore. Inače nema prava raspuštanja. Komora može većinom od $\frac{2}{3}$ glasova staviti predsjednika pod optužbu, a sudi mu savezno vijeće.

Sudstvo pojedinih država i savezni vrhovni sud mogu suditi o ustavnosti zakona i akata predsjednika; ali predsjednik može takav zakon iznova predložiti parlamentu, pa ako ga ovaj prihvati sa $\frac{2}{3}$ glasova, odluka suda gubi vrijednost. Savezni vrhovni sud sudi ministrima u sporovima između država kao i u sporovima između država i državne zajednice. J. A.

Školstvo. Postoje uglavnom pučke, srednje i visoke škole. Školska obveza počinje s navršenom 7. godinom i traje do 14. godine. Za djecu predškolskog doba postoje zabavišta. Ima ih dvije vrste: 1. za djecu od 3. do 5. godine, gdje se radi po Montessorijevoj metodi, i 2. za djecu od 5. do 7. godine s primijenjenim Fröbelovim odgojnim sustavom. Pučka škola traje pet godina (od 7. do 12. godine), a dijeli se na 2 stupnja: elementarni s prva tri razreda (od 7. do 10. godine) i srednji s četvrtim i petim razredom (od 10. do 12. godine). Sve su pučke škole javne, s besplatnom obukom, a polaze ih muška i ženska djeca zajedno (koedukacija). Od srednjih škola glavne su: gimnazije ili liceji, stručne škole i dopunske škole. U gimnazijama (licejima) obuka traje 6 godina, u stručnim školama 4 godine, a u dopunskim također oko 4 godine. Dok gimnazije pripravljuju mladež za sveučilišne nauke, stručne škole osposobljuju za razna praktična zvanja i umijeća (poljoprivredu, trgovinu, obrte i razne zanate, pa i za razne društvene poslove) ili ih pripravljuju za više srednje stručne škole (gospodarske,

poljoprivredne). Iz dopunskih škola, sa svršena 3 razreda, odlaze učenici u učiteljske škole, gdje je petgodišnja obuka. Seoski učitelji pristupaju svake godine ispitu iz didaktike. Sveučilište ima šest fakulteta, a studij traje pet godina. Uz fakultete postoje i visoke stručne škole. Politehničke škole u Rio de Janeiru i Minas Geraesu slove kao vrlo znamenite za cijelu Južnu Ameriku.

LIT.: *L'organisation de l'instruction publique*, Bureau international d'éducation, Zeneva. S. Lj.

Književnost. Brazilska je književnost u svojim počecima (16. st.) zapravo odvojak portugalske i djelomično španjolske književnosti. No u daljnjem razvitku ona je sve do u prvu polovinu 19. st. u znaku osamostaljenja od portugalske književnosti uporedo sa stvaranjem zasebnoga brazilskog osjećaja. Povijest brazilske književnosti pokazuje tri razdoblja: u prvom (okruglo od 1500—1750) još prevladava portugalski osjećaj; u drugom, prelaznom doba (1750—1830), počinje oporba portugalskom osjećaju i želja za osamostaljenjem; u trećem (1830 do danas), t. j. u doba narodne romantike, ova je književnost posve osamostaljena i ulazi u opću struju svjetske književnosti.

I. Isprva su u B-i pismeni samo portugalski kolonisti. Prvi pismeni Braziljanci izašli su iz škola isusovaca, koji su uopće imali mnogo zasluga za razvitak brazilske prosvjete i narodnosti. Španjolski isusovac José de Anchieta (1530 do 1597) bio je i jedan od prvih brazilskih pisaca, a pisao je na portugalskom, španjolskom, latinskom i na urođeničkom tupi-jeziku. Prvi domaći pisac bio je Bento Teixeira Pinto (* oko 1550). No i radovi prve dvojice kao i drugih pisaca 16. st. (Pero de Magalhães Gandavo, Gabriel Soares do Souza, Fernão Cardim i dr.) više su kulturnopovijesnog značaja. Istom su u 17. st. daci Coimbra donijeli u B-u, a u prvom redu u Bahiju, poštovanje prema renesansnoj knjizi Italije, Portugala i Španjolske, osobito prema Gongori i njegovoj školi. Toj bahijskoj školi pripada više pisaca, među kojima se ističu Manoel Botelho de Oliveira (1636—1711) i Gregorio de Mattos (1633—96), dobar lirski i satirički pjesnik i jedan od prvih buditelja brazilske svijesti.

U prvoj polovini 18. st. dolazi i u B-u moda osnivanja književnih akademija, a djelima iz brazilske povijesti uporedo se budi narodni ponos. Na pjesničkom polju zrcali se to vrijeme naročito u radu ponajboljih književnika, a to su: Alexandre de Gusmão (komedija *O marido confundido*), Sebastião da Rocha Pitta (1660—1738), Fr. Manoel de Santa Maria Itaparica (* 1704) sa spjevom *Eustachidos* i Nuno Marques Pereira (1652—1728).

II. Prijelazno razdoblje (1750—1830) obilježeno je uglavnom radom škole »mineira« (po pokrajini Minas) sa značajnim imenima na svima književnim vrstama. Epski je pjesnik toga vremena José Basilio da Gama (1741—95); njegovu epu *Uruguay* glavna je tema ustanak Urugvajaca protiv Portugalaca i Španjolaca. Slična je težnja protiv stranaca i kod José de Santa Rita Durão (1722—84) u spjevu *Caramurú*.

Krugu »mineira« pripada lirski pjesnik arkadijskoga pravca Claudio Manoel da Costa (1729—89) i najveći pjesnik toga doba Thomaz Antonio Gonzaga (1744 do oko 1808), autor jedne od najboljih zbirka ljubavnog pjesništva na portugalskom jeziku (*Marília de Dirceu*).

Već se početkom 19. st. uz ostatke arkadizma i klasicizma (Antonio Pereira de Souza Caldas, Francisco de S. Carlos, Bonifacio de Andrada e Selva, Maciel Monteiro, Odorico Mendes i dr.) zamjećuju odjeci evropskog romantizma, francuskih enciklopedista i Rousseaua. Redaju se spisi filozofski, povijesni, gospodarski i pravni, preko kojih struji u B-u duh tadašnje Evrope; glavni su pisci: Francisco de Mont'Alverne (1784—1858), José da Silva Lisboa, Mariano José Pereira i dr. U to doba dolaska kraljevske kuće u B-u pada uopće početak općega napretka: započinje se organizirani novinarski i naučni rad, a pomalo i politički.

III. Opći politički preporod prati na književnom polju romantika. *Romantičko doba* otvaraju pjesnici Domingos José Gonçalves de Magalhães (1811—82), koji je ujedno začetnik brazilskog kazališta (tragedija *Antonio José*) i Manuel de Araujo Porto-Alegre (1806—70, spjev *Colombo*). To je doba dalo i jednoga od najvećih i najautohtonijih brazilskih pjesnika, a to je mješanac Gonçalves Dias (1823—64), osnivač indijanizma; pjesnička su mu djela: *Primeiros cantos*, *Segundos cantos*, *Os Tymbiras*, *D. Leonor de Mendonça* (drama) i dr., a naučna: *Diccionario da lingua tupi*, *Vocabulario da lingua geral* i dr. Byronovskog je pravca romantika Alvaresa de Azevedo (1831 do 1852) i nekolicine drugih. Diasov i Alvaresov pravac spaja Fagundes Varella (1841—75), a Castro Alves (1847 do 1871) i mulat Tobias Barreto (1839 do 1889) unose u romantičku liriku društvenu notu u znaku borbe za ukiđanje ropstva (škola »condor«).

Pripovjedačku prozu ovoga doba i brazilski pučki duh dostojno zastupaju Joaquim Manoel de Macedo (1820—82) s romanima *Moreninha* i *Moço louro*

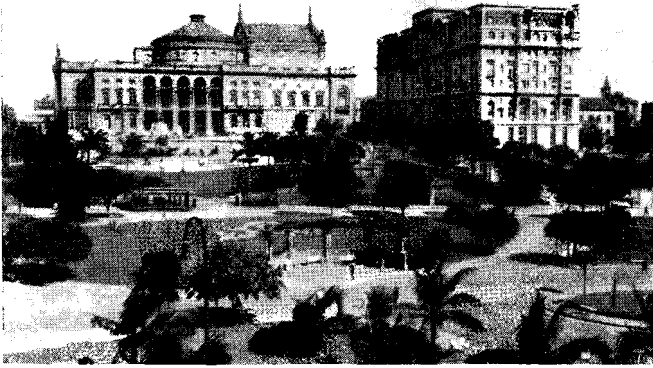
i José de Alencar (1829—77), pisac mnogih romana (*Guarany*, *As minas de prata*, čuveni *Iracema* i dr.). Drugi su pripovjedači davali romanu svježe krvi: Bernardo Guimarães seoskim temama, Alfredo d'Escagnolle Taunay pozitivnijim naziranjem i t. d. Ovo je doba znatnije unaprijedilo i dramsku književnost, za što su zaslužni već spomenuti J. M. de Macedo i Luiz Carlos Martins Penna († 1848).

Naturalistički pravac došao je u B-i do izražaja između 1875 i 1890, i to uglavnom u romanu. Njegovi su predstavnici Machado de Assis (1839—1908) i Aluizio Azevedo (1857—1913). Prvi je najbolji brazilski pripovjedač; piše pod utjecajem Portugalca A. Garrett, Dickensa, Schopenhauera i dr., a romani su mu: *Memorias posthumas de Braz Cubas*, *Dom Casmurro*, *Essaú e Jacob* i dr. Azevedo je tipičniji naturalist (romani: *O mulato*, *O homem* i dr.) kao i Julio Ribeiro. Važniji su još pisci toga pravca u novim nijansama: Raul Pompeia († 1895), Inglez de Souza († 1917), spisateljica Julia Lopes de Almeida (* 1862), Xavier Ferreira Marques (* 1861) i Coelho Netto.

Francuska *parnasovačka struja* imala je odjeka i u B-i. Ovdje se kasna romantika u pjesništvu polako spaja s modernim izrazom. Glavni su pjesnici ove struje: Castro Alves, Fagundes Varella, a osobito Luiz Guimarães Jun. (1847—98) s remek-djelom *Sonetos e rimas*. Spomenuti romanopisac Machado de Assis u svojem je pjesničkom radu vrlo dobar parnasovac (*Phalenas*). Triumvirima brazilskoga parnasizma smatraju se: Alberto de Oliveira (* 1859), panteistički mislilac, Raymundo Correa (1860 do 1911), čisti artista, i Olavo Bilac (1865—1918), čutilni sa-

(Foto C. Müller i sin, Altona)
SUSENJE KAVE NA PLANTAŽI

SÃO PAULO, Park Anhangabahu

njar. Uz njih su važniji: Vicente de Carvalho, Teophilo Dias, Augusto de Lima i drugi.

Simbolistički pravac Verlainea i Maeterlincka našao je također kratkotrajnog odjeka u B-i koncem 19. st. Teoretičar mu je Nestor Victor, a glavni pjesnici: crnac João da Cruz e Souza († 1898), Bernardino Lopes († 1916), Tristão da Cunha i osobito Alphonso de Guimaraes.

U prvim desetljećima 20. st. lirika je pretežno konzervativna u obliku i motivima. Svojom se dinamičnošću i slobodnim stihom odvaja Carlos Magalhães de Azeredo, pjesnik i novelist (*Odes e elegias*, 1904; *Symphonia evangelica*, 1917 i dr.), zatim Mario de Alencar, pesimist, i Amadeu Amaral († 1929). Moderniji pisci slobodniji su i raznovrsniji: Guilherme de Almeida i Olegario Marianno svojom osjećajnošću vraćaju se romantici; Ribeiro de Conto sjeća svojom melankolijom na simboliste i dekadente; Pereira da Silva i Ronald de Carvalho traže nadahnuće u prirodi i životnoj problematici i t. d.

Pripovjedačka se proza poslije naturalističke periode zaokupila mnogostranijom problematikom. Isprva su to društvena pitanja, zatim problemi suvremene svjetske filozofije ili posebno pitanja američkih odnosa. U američke je probleme zahvatio osobito romanopisac Graça Aranga u romanu *Chanaan* (1902) i knjizi *Esthetica da vida*. Afranio Peixoto, inače povjesničar i kritičar, pisao je fantastične stvari, a u stilu Anatola Francea. U ovo se doba mnogo razvila novelistika. Od mnogobrojnih imena ističu se Carlos Magalhães de Azeredo (*Casos do amor e do instinto*, 1924) i Alphonso Arinos († 1916), majstor pjesama u prozi i obožavatelj narodne tradicije.

Kritika i historiografija. Otkako je brazilska književnost s romantikom ušla u svjetsku kolotečinu ideja, postoji u B-i i kritičkofilozofska književnost. Njeni pisci kreću se u idejama analognih evropskih strujanja (Comte, Littré, Spencer, Taine, Scherer, Sainte-Beuve). Tokom 19. st. glavni su brazilski predstavnici kritike: Sylvio Romero, José Verissimo i Araripe; u 20. st. ističu se: Carlos Magalhães

(Foto Koch-Grünberg)

ZENE I DJEVOJKE IZ PLEMENA MAKUSI

de Azeredo, João Ribeiro i Jackson de Figueiredo, katolički konvertit, pokretač katoličkog prosvjetnog pokreta, kojemu je pristupio i kritičar Tristão de Athayde.

Uporedo se gojila i kritika političke misli. U 19. st. mnogi su zaokupljeni borbom za ukidanje ropstva, osobito Joaquim Nabuco. U drugoj polovini stoljeća bili su utjecajni politički mislioci Ruy Barbosa i Eduardo Prado. Parlamentarizam je osobito utjecao na ovakvu književnost.

Temelje je historiografiji postavio u doba romantike Francisco Adolpho de Varnhagen (1816—78) kritičkim djelima iz povijesti B-e. U 20. st. napredovala je ova grana osobito radom Brazilskog povijesnog instituta u Rio de Janeiru. Najznatniji su povjesničari ovoga doba: Oliveira Lima, Rocha Pombo i Alphonso de Escagnolle.

LIT.: S. Roméro, *Historia da literatura brasileira*, 2 sv., Rio de Janeiro 1888 i 1902; S. Roméro i I. Ribeiro, *Compendio de historia da literatura brasileira*, 2. izd., 1909; J. Verissimo, *Historia da literatura brasileira*, Rio de Janeiro 1916; Cl. Brandenburger, *Brasilische Prosa*, 1918; Isti, *Brasilien Geschichte und Literatur im Überblick*, Porto Alegre 1929.

Likovne umjetnosti. Razvoj brazilske umjetnosti teče uglavnom usporedno s političkom poviješću zemlje; i ona se dijeli na kolonijalno, carsko i republikansko razdoblje. Isto tako se u toku stoljeća izmjenjuju mjesta umjetničkoga rada. Tako se na pr. prve crkvene građevine, koje potječu još iz 16. st., a oko njih su bili zaposleni većinom portugalski graditelji i umjetnici, nalaze u Olindi i Pernambuco, dok najvažniju katedralu 18. st. ima Belém dal Pará.

Slikarstvo i kiparstvo procvatili su prvi put u lučkom gradu Bahiji, gdje je Chagas, nazvan Cabra, stvorio religiozne plastike snažnoga izražaja i gdje je od polovice 17. st. radila umjetnička škola, u kojoj se mogu smatrati najvažnijim zastupnicima Eusebio de Mattos Guerra (1620—92), José Joaquim da Rocha (18. st.) i Franco Vellasco (1778—1833). U rudarskom području Minas Geraes razvijalo se uz gospodarsko napredovanje i živo umjetničko djelovanje: najoriginalniji umjetnik bio je tu Antonio Francisco Lisboa zvan L'Aleijadinho (1730—1814). Konačno je ipak još pod portugalskom vlašću današnji glavni grad Rio natkrililo sve svoje takmace i kao umjetničko središte. Pošto su i tu već na svršetku 17. st. bili nastali prvi zametci (postavio ih je flamanski redovnik Ricardo do Pilar), stvorili su kasnije Cunha (1737—1809), u Rimu školovani povjesnički slikar Manuel Dias de Oliveira Brasilienze († 1831) i portretista José Leandro de Carvalho (1750—1831) prijelaz u 19. st. u smislu novoklasicizma i tako već pripravili tlo za rad francuske umjetničke grupe, koju je Ivan VI. (1816) pozvao u Braziliju, pošto se ona odcijepila od matere zemlje. Među tim Francuzima bili su za razvitak umjetnosti u zemlji najvažniji J. le Breton, Grandjean de Montigny i Auguste Taunay. Među njihovim brojnim učenicima nalazio se i niz Talijana. Zatim se osobito ističe Manuel Araujo Porto-Alegre (1806—79) sveopćom svojom nadarenošću, koja se očitovala u svakovrsnim umjetnostima, dok su Victor Meirelles de Lima (1832—1903) i Pedro Americo de Figueiredo e Mello (1843—1905) kao povjesnički slikari davali obilježje brazilskoj umjetnosti sve do osvita 20. st. A dosad najpoznatiji umjetnik republikanskoga vremena (iza 1889) i ujedno dugogodišnji ravnatelj već od cara Pedra II. osnovane umjetničke akademije bio je Rodolfo Bernardelli, koji je potekao iz Mexica. Uostalom nosi umjetnički rad tog najnovijeg razdoblja brazilske povijesti umjetnosti dvostruko obilježje: približavanja tradiciji »kolonijalne« umjetnosti i živog zanimanja oko urbanističkih problema, koje je osim u glavnom gradu pospješilo važna i velika rješenja još i u Belému.

LIT.: M. Th. Wright, *The New Brazil*, Philadelphia 1907.

Glazba. Glazbena se umjetnost u B-i odvajkada goji. Iako su brazilski skladatelji tek u 20. st. počeli stvarati djela samoniklog duha, temeljeći ih na crnačko-portugalskim elementima, koji sačinjavaju brazilski glazbeni folklor, stvaralačka je glazbena djelatnost zabilježena u B-i mnogo prije. Već se pri kraju 18. st. spominje redovnik José Mauricio Nunes Garcia (1767—1830), skladatelj mnogih crkvenih skladba. Njegov učenik Francisco Manuel da Silva (1795—1865) naročito se je istakao organizatornom djelatnošću. Carlos Gomes (1836—96), jedan od Silvinih učenika, ide među prve brazilske skladatelje, koji su postali poznati u Evropi. Njegova opera *Guaranze* bila je nadalesko čuvena. No iako joj libreto obrađuje brazilske motive, glazba u njoj ne odiše autohtonim brazilskim duhom. Leopoldo Miguez (1850—1902) pisao je opere (*Saldunes*),

simfoničke pjesme, glasovirske skladbe; Henrique Oswald (1852—1931), autor simfonije, glasovirskog i violinskog koncerta, kvinteta i t. d., smatra se utemeljiteljem brazilske komorne i simfoničke glazbe. Narodna glazbena obilježja ispoljuje u svojim djelima Alberto Nepomuceno (1864—1920), skladatelj *Brazilske suite*. Vodeći današnji brazilski glazbenik je Hector Villa-Lobos (* 1885), neumorni folklorist, koji je i u Evropi prilično poznat. Njegovi brojni radovi (simfonije, zbirka *Serestas*, nonet, *Choros* i dr.) odišu posvuda tipično brazilskim duhom. Ostali su istaknutiji suvremeni glazbenici Brazilije: Oscar Lorenzo Fernandez (* 1897), Mozart Camargo Guarneri (* 1907), Barrozo Netto (* 1881), Radames Gnattali (* 1906), Luiz Cosme (* 1908).

BRAZILSKA STRUJA → Atlantski ocean.

BRAZILSKI TOPAZ, dragi kamen. Vrst topaza, koji je žut kao zlato. F. T.

BRAZZA, Pierre (Savorgnan di Brazza), * Castel Gandolfo (kod Rima) 1852, † Dakar (u Africi) 1905, podrijetlom Talijan, francuski istraživač Afrike. Školovan u Francuskoj stupi 1874 u francusku ratnu mornaricu. Od 1875 do 1880 putovao je u zapadnoj Africi područjem gornje Ogove i utvrdio njezinu nezavisnost od Konga, a 1880/81 istražio je unutrašnjost porječja Ogove i osnovao francusku koloniju Kongo. Po njemu nosi ime grad Brazzaville na Stanley-Poolu. Kasnije je nastojao naći put s Konga u ocean putem Ogove i Alime. Kao generalni komesar od 1886 do 1897 uredio je upravu u ovoj koloniji, koja se sada zove Francuska ekvatorijalna Afrika, ali je nastavio i s istraživanjem, osobito oko Sange i njezinih pritoka. Na povratku u Francusku podlegao je crijevnoj infekciji, pa je po želji pokopan na afričkom tlu (u Alžiru). Nije dospio napisati ništa, samo su objavljene njegove *Conférences et lettres* u Parizu 1888.

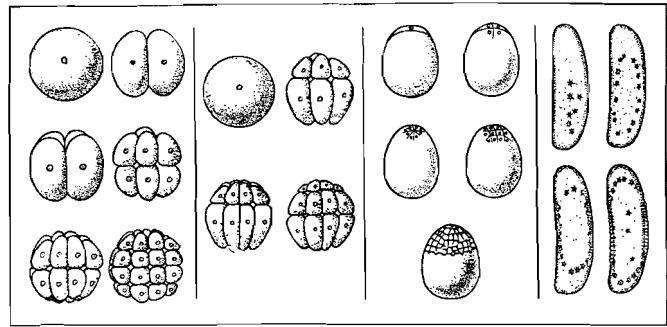
LIT.: Neuville i Bréard, *Les voyages de Pierre Savorgnan Brazza*, Pariz 1884.

BRAŽĐENJE zove se prvi početak u zametnom razvoju svake mnogostanične životinje. Redovno mu je ishodište oplodeno jaje, koje je po svom morfološkom značaju stanica, pa se i dijeli kao svaka druga stanica. Kako se pri tom razvoju opažaju na jajetu jake brazde, nazvano je ovo dijeljenje jajeta bražđenjem. Ali radi toga, što iz jajeta nastaje zametak, pridodana je protoplazmi jajne stanice, ooplazmi, još rezervna hrana, deutoplazma ili žuvance, pa njezina množina i raspored utječu na način, kako se jaje dijeli. Postoje tri glavne vrste jaja — maložuvančana (isolecitalna), mnogožuvančana (teleolecitalna) i srednjožuvančana (centrolecitalna) — pa se prema tomu mogu razlikovati i tri glavna načina bražđenja: potpuno (totalno), pločasto (diskoidalno) i površinsko (superficialno), a među njima ima svih mogućih prijelaza. U svakom je slučaju svrha bražđenja, da od jedne jajne stanice načini mnogostanično biće. Ove stanice se uzastopce mnogo puta dijele u sve više manjih stanica, blastomera, pa njih i nekoliko stotina ne zaprema veći obujam od početnog jajeta.

Najjednostavnije je i najraširenije potpuno bražđenje. Jajna se stanica za prve diobe razdijeli uspravnom, meridionalnom brazdom u dvije polovinske stanice, a za druge diobe drugom takvom brazdom okomito na prvu u još dvije četvrtinske. U trećoj diobi ih treća, vodoravna, ekvatorijalna brazda razdijeli sredinom u 8 blastomera. U četvrtoj diobi dvije uspravne brazde načine 16 blastomera, u petoj nastanu od dvije istovremene vodoravne brazde 32 jednake blastomere, pa onda 64, 128 i t. d. Ubrzo nastane kuglasta hrpica gotovo jednakih malenih stanica, morula. Kad bude više stotina tih stanica, onda u sredini morule nastane šuplji prostor ispunjen tekućinom, a blastomere se poslažu u jednom sloju na površini, pa tako nastane šuplja optica, blastula (v.), i time je završen prvi proces u zametnom razvoju, bražđenje.

Takvo se potpuno bražđenje modificira različito prema množini i rasporedu žuvanaca u jajetu. Kod maložuvančanih (alecitalnih) jaja, gdje je malo žuvanaca jednomjerno primiješano protoplazmi jajeta, sve su blastomere gotovo jednake. To je jednaki (ekvalni) način potpunog bražđenja, a dolazi kod jaja spužava, mješina, nekih bodljikaša i raka.

Kod mnogožuvančanih jaja dolazi do više različitih modifikacija. Kad ima u njima samo nešto žuvanaca, koje se je sabralo u donjem, vegetativnom dijelu jajeta, a u gornjem, animalnom dijelu je ostala protoplazma, onda se i takva

TRI GLAVNA NAČINA BRAŽĐENJA

potpuno | pločasto | površinsko
jednako | nejednako

jaja mogu bražđiti potpuno. Samo su radi žuvanaca u vegetativnom dijelu vodoravne brazde više ili manje pomaknute prema animalnom dijelu. Radi toga nisu sve blastomere jednake kao kod jednakog načina, nego su nejednake. Blastomere u vegetativnom dijelu znatno su veće od onih u animalnom dijelu, pa je radi toga to nejednaki (inekvadni) način bražđenja. Manje stanice s animalnog dijela su mikromere, a veće s vegetativnog dijela makromere, i kad postane blastula, njezina je stijenka s vegetativnog dijela mnogo deblja nego s animalnog. Takvim nejednakim načinom potpunog bražđenja dijeli se mnogo više jaja nego jednakim; tako kod crva turbelarija, kolutičavaca, oblića, kolnjaka, mnogih bodljikaša, kod mekušaca, mješčićnica, amfioksa, žaba, pa donekle i kod sisavaca.

Ovdje su spomenuta samo dva najjednostavnija primjera za potpuno bražđenje. S njima se kombinira još više modifikacija s obzirom na smještanje blastomera prema glavnoj osi jajeta od animalnog do vegetativnog pola. Tu ima na pr. radijarni, spiralni, bilateralni i disimetrični način.

Drugi glavni način bražđenja je pločasto b. kod mnogožuvančanih jaja s vrlo mnogo žuvanaca. To su obično veća jaja (kakvo je na pr. poznato »žuvance« u kokošjem jajetu), koja imaju toliko žuvanaca, da je protoplazma jajne stanice sakupljena na jednom mjestu kao malena pločica, t. zv. zametna pločica (na kokošjem žuvancu u »bijelom oku«). Dijeljenje protoplazme ne može više obuhvatiti toliku množinu žuvanaca, pa se bražđenje pokazuje samo na zametnoj pločici. Tu nastanu uzastopnim diobama mnoge blastomere, koje ostanu na žuvancu kao pločica, a mogu se malo i odignuti od žuvanaca, da nastane šupljina slična blastocelu, pa je na taj način izraženo stanje blastule. Takvim pločastim bražđenjem razvijaju se najviše jaja kraljeznjaka; tako kod prečnosta, koštunjača, gmazova i ptica, pa zatim kod nekih rakova i kod štipavaca i glavonožaca.

Treći glavni način bražđenja je površinsko kod srednjožuvančanih jaja. Citavo središte jaja ispunjeno je žuvancem, koje obavija ooplazma kao tanka prevlaka. Jezgra jajeta nalazi se s malo ooplazme usred žuvanaca. Kod tog bražđenja se na površini jajeta ne opažaju nikakve brazde. Jezgra s grudicom ooplazme uzastopce se dijeli, i svakoj novoj jezgri pripadne i hrpica protoplazme, tako da bi to odgovaralo blastomerama. Ali dok se inače blastomere drže zajedno, tu se ti djelići razilaze žuvancem i pomalo se pomiču prema površini jajeta. Kad ih ima dosta, poslažu se usporedno s površinom i onda se još složno odmiču dalje, dok ne dosegnu do same površine, koju prevlači obvoj protoplazme. Tada te blastomere izidu iz žuvanaca, njihova se protoplazma stopi s protoplazmatskim obvojem, u koji uđu i jezgre, i nakon daljih njihovih dioba podijeli se konačno i protoplazma, pa žuvance bude opkoljeno slojem stanica, blastodermom, koji zamjenjuje blastulu. Takvim površinskim bražđenjem dijele se jaja kukaca, paukova i mnogih raka.

Iz ovih se primjera vidi, da je prvobitno bražđenje potpuno i jednako. Uklapanjem žuvanaca opterećeno je jaje mrtvim teretom, koji je na smetnju pravilnom bražđenju. Što je žuvanaca više, to se prvobitni način bražđenja sve jače izobličuje, pa tako dolaze svi prijelazi preko nejednagog potpunog do pločastog i površinskog bražđenja. Sa stanjem blastule završeno je bražđenje jajeta, a dalji korak u razvoju zametka je postanak zametnih listova. N. F. k.

BRAŽOLA, Ivan, kipar, spominje se od godine 1447 do 1462 više puta u splitskim kvadernama. Radio je 1460 u

BRČAK

zajednici s kiparom i graditeljem Andrijom Alessijem (v.), ali se ne zna, kakvi su to bili radovi. Bio je veoma uvažan i imao mnogo učenika, među kojima se spominju Mato Pribilov s Hvara i Nikola Cvitana Živića iz Nerežišća na otoku Braču. Žena mu je bila Ivana, kći Marice Damjana Bračanina, građanina splitskog, s kojom je dobio dvije stotine dukata miraza. Od njegovih se djela nije ništa sačuvalo.

LIT.: I. Kukuljević-Sakcinski, *SUJ*, Zagreb 1858. A. Sch.

BRAŽOLIĆ, Jeronim, kipar 16. st. Bio je rodom s otoka Brača, a živio i djelovao u Šibeniku. Dana 11. XI. 1556 načinio je oporuku, u kojoj lišava baštine svoga nezahvalnog sina Šimuna, kojega je bio iskupio iz turskoga sužanjstva, a ostavlja svu svoju imovinu drugomu sinu Jurju. Njegova se djela nisu sačuvala.

LIT.: I. Kukuljević-Sakcinski, *SUJ*, Zagreb 1858. A. Sch.

BRČKO (Briectius), † 444, svetac, učenik i nasljednik

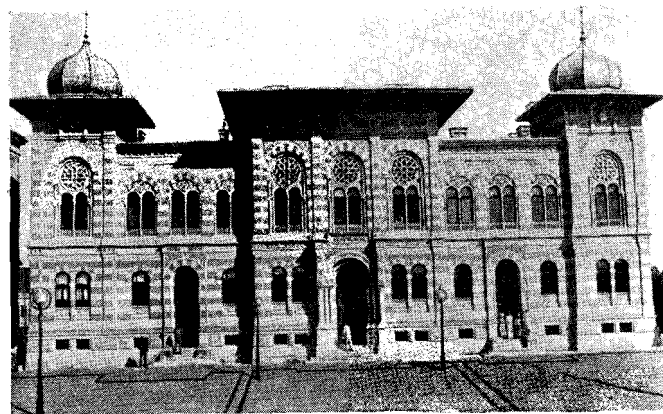
sv. Martina na biskupskoj stolici u Toursu u Francuskoj 397. Blagdan mu se slavi 13. studenoga. 150 godina nakon njegove smrti opisao mu je život biskup tourski Grgur (*Historia Francorum*, knj. II., gl. 1. i knj. X., gl. 31.).

LIT.: Baudrillart, *Dict. d'hist. et de géogr. ecclési.*, Pariz 1938. X., 667 i 670. D. N.

BRCKOVLJANI, selo u kotaru dugoselskom, 6 km sjeveroistočno od Dugog sela. Ima 319 stan. (1931), sjedište je općine. Katolička župa se spominje 1334 u filijali Lojnici i Božjakovini, a obnovljena je 1622. Ime sela potječe od patrona župe sv. Brcka.

BRČAK (Vulpia) je rod niskih, jednogodišnjih, rjeđe dvogodišnjih biljaka iz porodice trava (v.), koje se odlikuju tankim, uvijenim listovima i značajnom, stegnutom metlicom, sastavljenom od mnogo cvjetnih klasića s dugim osjem. U cvjetju imaju najčešće samo 1 prašnik. Kod nas je razmjerno najčešća vrsta *V. myuros* (L.) Gmel., koja raste tu i tamo na suhim zapuštenim mjestima, uz ograde i na pjeskovitim poljima.

BRČINA (John David Brcin), * Srb (Lika) 15. VIII. 1899, kipar. Polazio škole i došao na glas u Americi istakavši se kao likovni umjetnik u stvaranju kipova i spomenika. Član je National Sculpture Society i učitelj na College Rockford Ill. Odlikovan je od Umjetničkog instituta u Chicagu. Pripredio je brojne izložbe po svim većim gradovima sjeverne Amerike. Njegova se djela ističu momentima sa divljeg Zapada, a važniji su mu radovi *Joslyn Memorial* (hram) u Omahi (Nebraska), *Emigrant* (glava). M. B.

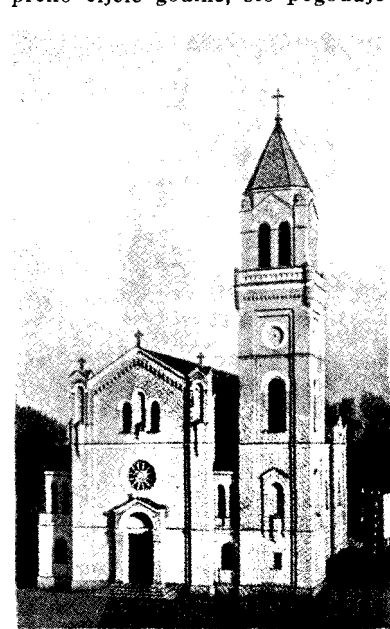

BRČKO, Vijećnica

(Foto Griesbach)

BRČKO, grad u sjeveroistočnoj Bosni i drugi po veličini i važnosti u velikoj župi Posavje. Nalazi se u plodnoj i ravnoj bosanskoj Posavini, nedaleko od desne obale Save. Prugom Brčko—Vinkovci vezano je s našom glavnom prugom Zagreb—Zemun. Ta pruga prelazi preko mosta na Savi, koji je jedan od najvećih u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Okolica Brčkog velika je ravnica, ali ogranci Majevice nisu daleko od južnih dijelova grada. I plodna ravnica u okolici Brčkog išarana je manjim šumovitim brežuljcima i bogata potocima. Kod Brčkog Sava prima prtok Brku, koja ljeti često presuši; ona odvodi u Savu sve okolišne potočiće. Sava natapa polja, goni mlinove i daje električnu snagu; kod Brčkog je preko cijele godine plodna, izuzevši nekoliko dana zimi, kada je zaleđena. Kraj je češće u proljeće i u jesen izvrnut poplavama, što se nastoji spriječiti podizanjem nasipa uz rijeku.

Klima je umjereno kontinentalna, s veoma vrućim ljetima i hladnim zimama, koje pojačava hladni vjetar košava. Oborina ima dosta, i one su povoljno raspoređene preko cijele godine, što pogoduje poljodjelstvu.

BRČKO, Zupna crkva

Grad se u doba turskog vladanja razvio iz istoimenog sela radi vanredno plodne okolice i povoljnih prometnih putova. Danas broji oko 8500 stan. (7780 g. 1931). Mjesto je lijepo uređeno i čisto, pretežno tursko-istočnjačkog tipa, osobito pokrajni dijelovi, dok je središte izgrađeno poput ostalih manjih srednjo-evropskih gradova. U središtu je lijepa i velika općinska zgrada (vijećnica), građena u maurskom slogu. Izvedene su kanalizacija i električna rasvjeta. B. je i prosvjetno središte istočnog dijela bosanske Posavine. Stanovništvo se bavi najviše trgovinom i poljodjelstvom, zato je B. važno trgovačko mjesto za žitarice, oso-

bito za pšenicu, koja se izvozi iz ovih krajeva, a zatim za uljanu repicu, lan i konoplju. Trgovinu u B. znatno pojačavaju susjedna slavonska sela, kojima je B. najbliže izvozno središte. B. je središte našeg šljivarstva i jedno od prvih na svijetu. Izvoz sirovih šljiva iznosi godišnje 1200 do 2200 vagona (oko 12—22 milijuna kg), 600—1000 vagona sušenih šljiva, te veće količine šljivova pekmeza i šljivovice. Znatna je i izvoz svinja. Pokraj dobro razvijenog obrta u gradu veleobrta je slabo razvijen. Na području grada i u blizoj okolici nalaze se jedan veliki paromlin, dvije tvornice opeke, 8 etivaža šljiva te dvije manje pilane, koje najviše proizvode male sanduke za izvoz šljiva. Pred nekoliko godina prestala je raditi tvornica žeste (špirita). U jesen, kada je trgovina šljivama u najvećem jeku, u Brčko dolazi velik broj trgovaca gotovo iz svih krajeva Evrope. N. P.

BRDA, dio Crne Gore (Crna Gora i Sedmero Brda, knjaz Crne Gore i Brda) između Zetske doline, Tare i Lima. Sedmero Brda nazivaju se stoga, jer se dijele na sedam plemena: Kuče, Bratonožići, Vasojevići, Pipere, Moraču (Gornju i Donju), Rovca i Bjelopavlići. Po tome se ta plemena zovu brdska za razliku od onih u pravoj Crnoj Gori. Krajeve Brda naziva pop Dukljanin Submontana. Ona su pripojena Crnoj Gori za vlade Petra I., pa se otada država često i službeno nazivala Crna Gora i Brda. S. M. Š.

BRDLÍK, Vladislav, * Žirovnica (u Češkoj) 26. VII. 1879. Po završenom školovanju u Pragu i poslije velikog naučnog putovanja po Evropi, Sjevernoj Americi, Aziji i Sjevernoj Africi specijalizirao se iz poljoprivredne ekonomike kod prof. Waterstradta u Breslauu. Od 1912 je profesor poljoprivredne ekonomike na Visokoj školi i poljoprivrednog i šumarskog inženjerstva u Pragu. G. 1920/21 bio je čeho-

slovački ministar poljoprivrede i opskrbe. »Istine o životu ne smiju se izmišljati, već ih treba otkrivati s pomoću što potpunije brojčane kontrole svih pojava«, to je načelo, koje je dalo osnovni pravac njegovu radu. Osnovao je 1912. Zavod za poljoprivredno knjigovodstvo pri Češkom poljoprivrednom savjetu u Pragu, koji je 1919. reorganiziran i pretvoren u samostalan Zemědělský ústav účetnicko-spravovédný s filijalama u Brnu, Bratislavi i Užhorodu. Zavod sistematski ispituje poljoprivredu s pomoću anketa, prostog (jednostavnog) kao i složenog (analitičkog) knjigovodstva, koje ispituje nesamo uspjeh gospodarstva kao cjeline, nego i svih njegovih grana. Najveći i najpoznatiji njegov rad *Hospodářské a sociologické základy reformy pozemkové v Republice československé* kao i većinu njegovih radova donio je Zemědělský Archiv, 1919 i 1922. M. K. f.

BRDO, sjedište bosanskog biskupa u 13. st. O B-u iz dokumenata znamo vrlo malo. Za gradnju katedrale u B-u u župi Vrhbosni poklanja ban Ninoslav 1238 oveću svotu novaca. Crkva je 1246. već dogotovljena. Radi oskudnih podataka razilaze se povjesničari, gdje se ima tražiti sredovječno B. Riceputi, zaveden nespretno patvorenim dokumentom o »Vilimiru Vladimiroviću, biskupu grčkog obreda u Kreševu«, traži B. u neposrednoj blizini Kreševa. Klaić se jedamput odlučuje s Račkim za Ban-brdo u dolini Lepenice, a drugi put za Blažuj u Sarajevskom polju. Prva je hipoteza neodrživa, jer B. ne leži u sredovječnoj župi Lepenici, nego u Vrhbosni. Ni mišljenje o Blažuju nema čvrsta tla pod nogama. Iskopine u Blažuju rimskog su podrijetla, a ne sredovječnog. Hoffer misli, da B. leži u Sarajevu, staroj Vrhbosni, ondje od prilike, gdje se danas nad Bistrikom diže Brdo-džamija. Po njemu je »neodređeno ili opće ime Brdo prešlo u Vrhbosnu«. Hofferovo smjelo mišljenje nije se do danas ničim potvrdilo. Dokazivanje s pretvaranjem imena B. u Vrhbosna neodrživo je. Stara Vrhbosna spominje se dosta kasno, prvi put 1379; to mjesto nije nikad bilo središte istoimene župe prije turske provala. Mislim, da B. moramo tražiti na novom mjestu: stara bosanska katedrala ležala je po svojoj prilici na glavici Crkvište (kota 1076) iznad stanice Pale, 16 km jugoistočno od Sarajeva. Pod samom glavicom, na kojoj se vide obilne sredovječne ruševine, među njima i jedne crkve, leži u pravcu Sarajeva selo B. Ono je, kao i više susjednih mjesta (Hodidjed, Dragulje, Barakovac), sačuvalo svoje ime još iz srednjeg vijeka. Na katoličku prošlost Brda upućuje nesamo mjesna predaja domaćeg grčko-istočnog stanovništva nego i toponomastički naziv brdašca Križ kraj samog Crkvišta, premda je tu katoličko stanovništvo iščezlo barem već pred pet stoljeća. U neposrednoj blizini Crkvišta nalazi se nekoliko sredovječnih nekropola, zatim tri sredovječna grada (Hodidjed, Štari grad na sastavcima Paljanske i Mokranjske Miljacke te Grad na izvoru Paljanske Miljacke), tek 1 sat hoda daleko od Brda, kao i sjecište triju starih putova na samom Crkvištu. Dva sata na istok od B-a leži u Sjetlini Ninoslavljeva »Prača-Biskupnija«, valjda prvotno sjedište bosanskog biskupa. Zadnju riječ kod ovoga pitanja imat će arheološko iskapanje.

LIT.: A. Hoffer, *Dva odlomka iz povećeg rada o kršćanskoj crkvi u Bosni*, Spomen-knjiga iz Bosne, Zagreb 1901; K. Jireček, *Handelsstrassen und Bergwerke in Serbien und Bosnien*, Prag 1879; K. Draganić, *Iz prošlosti župe Stup*, Spom. stup. župe, Sarajevo 1940. K. D.-č.

BRDOVEC, selo 4 km sjeverozapadno od Zaprješića, u zagrebačkom kotaru, podno Marijagoričkih brežuljaka, ima 566 stan. (1931). Sjedište je općine i kat. župe, koja potječe iz pradavnih vremena, a spominje se 1334. U blizini su dva plemićka dvora: Januševac, jedan od najljepših dvorova u Hrvatskoj, koji je, kažu, dala sagraditi Marija Lujza, žena Napoleonova; drugi Lužnica, nekada posjed baruna Raucha. U Lužnici od 1925. vode ss. milosrdnice domaćinsku školu.

LIT.: Đ. Szabo, *Kroz Hrvatsko Zagorje*, Zagreb 1939. Z. D.-i.

BREAL, Michel, * Landau 26. III. 1832, † Pariz 25. XI. 1915, francuski jezikoslovac. Njegova doktorska teza (*Hercule et Cacus*, 1863) bavi se poredbenom mitologijom. G. 1866. imenovan je profesorom poredbene slovnice na Collège de France te je kroz pet desetljeća vršio znatan utjecaj na napredak istočnih i jezikoslovnih nauka u Francuskoj odgojivši velik broj učenjaka. Upotpunio je i preveo Boppovu slovnice (1867—72, 4 sv.), a izvorno mu je djelo *Essai de sémantique* (1897 i brojna ponovna izdanja), kojim je osnovao novu granu lingvistike.

BIBL.: *Mélanges de mythologie et de linguistique*, 1877; *De l'enseignement des langues anciennes*, 1888; *De l'enseignement des langues vivantes*, 1893; *Causeries sur l'orthographe française*, 1894; *Deux études sur Goethe*, 1898; *Dictionnaire étymologique latin* (1885, u suradnji s Bailly-om); *Pour mieux connaître Homère*, 1907. J. D.-e.

BREBEUF, Georges de, * Thorigny-sur-Vire 1617, † Venoix (kraj Caena) 1661, francuski pjesnik. Prvo je njegovo djelo *Parodie du septième livre de l'Énéide* (1650), a došao je na glas prijevodom Lukanova epa Farzalija (*Pharsale*, 1654—55). Bolji i jedostavniji je u *Entretiens solitaires ou Prières et méditations pieuses en vers français* (1660), djelu originalnom po pjesničkoj iskrenosti.

LIT.: A. Harmand, *Essai sur la vie et les oeuvres de B.*, Pariz 1917. J. D.-e.

BRECHER, Gustav, * Eichwald kod Teplice u Češkoj 1879, operni dirigent u Beču, Olomucu, Hamburgu, Kölnu i Frankfurtu na M. i operni ravnatelj u Leipzigu. Pisao je o Straussu, Berliozu i verističkoj operi, izdao Auberovu operu *La Muette de Portici* i skladao socijalnu simfoniju *Aus unserer Zeit*.

LIT.: H. Riemann, *Musiklexikon*, Berlin 1929. S. S.-i.

BRECKERFELD (Prekerfeld), liječnička obitelj iz Kranjske. Poznati su: Konrad B., u 17. st. liječnik u Novom Mestu, njegov sin Wolfgang Konrad B. († 1715), liječnik u Novom Mestu, neko vrijeme i u Zagrebu, te Adam B., kojega je hrvatski sabor imenovao 3. VI. 1643 državnim liječnikom u Hrvatskoj sa sjedištem u Zagrebu.

LIT.: Mušič, *Liječnički vjesnik*, Zagreb 1939.

BRÉCOURT, Guillaume Marcoureu de, † 1685, francuski glumac, član Molièreove družine (1658), zatim one u Hôtel de Bourgogne (1664). Proslavio se osobito staračkim ulogama u Molièreovim komadima. Napisao je i nekoliko komedija, među ostalim *La feinte mort de Jodelet* (1660); *Noce de Village* (1666); *Le jaloux invisible* (1666); *L'ombre de Molière* (1674), *Timon* (1684). J. D.-e.

BREČA (tal. breccia »kršje«), sedimentna stijena, sastavljena od kamena kršja, koje je oštih ivica. Može biti sastavljena od jedne vrste kamena kršja, na pr. samo od slomljenih komada vapnenjaka, ili od više vrsta kamena kršja, na pr. od slomljenih komada granita, kremenja, gnajsa i t. d. F. T.

BREDA, grad u Sjevernom Brabantu, nizozemskoj pokrajini, na plovnom kanalu, koji vodi do Masse; ima 49.796 stan. (1937). Sjedište je katoličkoga biskupa i vojne akademije. Oko staroga grada s gotskom crkvom iz 15. st. i s gradskom vijećnicom iz 16. st. razvio se u nizini moderan grad jakoga veleobrta (sukno, koža, željezo, pivo). U okolini je napredno voćarstvo i povrćarstvo. Burna je prošlost grada, koji je nastao 1252, a utvrđen je od 1534. Ovdje je plemstvo zaključilo otpor proti španjolskom kralju Filipu II. Taj je zaključak doveo Nizozemce do slobode. No ovdje je 1667. završen i pomorski rat s Engleskom, kojim je utjecaj Nizozemaca istisnut iz Amerike (gubitak Novoga Amsterdama, kasnijega New Yorka). N. Z.

BREDEHÖFT, Hermann, * Bremen 30. I. 1905, njemački pisac, živi u Kölnu. Na glas je izišao povijesnom dramom *Die Nacht auf der Lobau*, 1934. G. S.

BREDEN, Christiane v., rođena Fredrik (pseudonim Ada Christen), * Beč 6. III. 1844, † Beč 19. V. 1901, njemačka glumica i spisateljica. Pjesme *Lieder einer Verlorenen*, 1869, su romantično-realističkog karaktera i sjećaju na Heineovu erotiku; drama *Faustina*, 1871; romani *Ella*, 1872, i *Jungfer Mutter*, 1892 (njezino najvrednije djelo).

BIBL.: *Ausgewählte Werke*, 1911. G. S.

BREDERO, Gerbrand Adriaenszoon, * Amsterdam 1585, † Amsterdam 1618, nizozemski liričar i pisac komedija. Sin postolara, najprije se bavio slikarstvom, a zatim se sasvim posvetio pisanju. U njegovoj *Groot Lied-boeck* (Velikoj pjesmarici) sabrane su tek poslije smrti njegove šaljive, ljubavne i pobožne pjesme. Najznatnije su mu komedije *Het Montie* (Crnac, 1616, s motivom Terencijeva »Eunuha«) i *Spaansche Brabanter* (1618) po motivu Mendozina skitničkog romana »Lazarillo de Tormes«, prenesene u amsterdamski život poput komedija Marina Držića. Slično su mu i najbolje uspjeli intermezzi s komičnim figurama iz puka u dramama »viteškog« španjolskog podrijetla. Držićevoj »Noveli od Stanca« i poznatim njemačkim anegdoticnim farsama Hansa Sachsa odgovaraju: *De Klucht van de Koe* (1612, Farsa o kravi), *De Klucht van de Meulneer* (1613, F. o mlinaru) i dr.

BIBL.: Potpuno, moderno izd.: *Werken*, prir. J. A. N. Knuttel, 4 sv., Amsterdam 1927.

LIT.: Jan ten Brink, *G. A. B.*, 3 sv. 1887—88. Lj. M.

BREDIHIN, Fjodor Aleksandrovič, * Nikolajev 8. XII. 1831, † Petrograd 14. V. 1904, ruski astronom. Djeluje kao profesor astronomije sveučilišta u Moskvi (1857—73) i ravnatelj zvjezdarnice u Moskvi (1873—90) i Pulkovi (1890 do 1894). Znatni su mu radovi o obliku kometa i njegova

repa i teorija o postanku meteora. Radovi su mu sakupljeni u djelima *B-s mehan. Untersuchungen über Kometenformen*, Petrograd 1903; *Études sur l'origine des météores cosmiques et la formation de leur courants*, 1903. F. M.-é.

BREDIUS, Abraham, * Amsterdam 18. IV. 1855, nizozemski povjesnik umjetnosti i muzeolog. Bio je drugi ravnatelj amsterdamskog Rijksmuseuma (od 1880 do 1889) i ravnatelj galerije Mauritshuisa u Haagu (od 1889 do 1909). Njegovoj darežljivosti zahvaljuju galerije u Amsterdamu i Haagu velik broj znamenitih slika starih nizozemskih majstora. Svoju kuću s dragocjenim zbirkami darovao je gradu Haagu. Od 1883 bio je urednik uvažene revije *Oud Holland*, koju je izdavao o svom trošku. Izvrstan poznavatelj stare nizozemske umjetnosti, napisao je velik broj djela, među kojima se ističu *Die Meisterwerke des Rijksmuseum, Die Meisterwerke der Königlichen Gemäldegalerie, Künstlerinventare* (8 sv. 1915—22) i velika monografija o slikaru Janu Steenu. A. Sch.

BREDT, Johannes Viktor, * Barmen 2. III. 1879, učitelj državnog prava i njemački političar. G. 1910 profesor javnog prava na sveučilištu u Marburgu, 1911—18 član pruskog zemaljskog sabora, 1921 izabran je u skupštinu. Od 1924 vođa gospodarske stranke srednjega staleža, koju je sam osnovao.

BIBL.: *Die Besteuerung des Wertzuwachses*, 1907; *Die Besteuerung nach der Leistungsfähigkeit*, 1912; *Die Trennung von Kirche und Staat*, 1919; *Neues evangelisches Kirchenrecht für Preussen*, 1921/2; *Der Geist der deutschen Reichsverfassung*, 1924. G. 1926 izradio je izvještaj *Der Deutsche Reichstag im Weltkrieg* (Die Ursachen des deutschen Zusammenbruches i. J. 1918). J. N.

BREDOST (lat. graviditas, od gravis »težak«) je stanje živokotnih životinja, dok se u ženki razvija mlado. Osobito je izražena kod sisavaca, gdje majčino tijelo hrani zametak preko posebnog organa, plodve (placenta). To je unutrašnja njega mladih, za koju su u tijelu majke nastale osobite prilagodbe. Sve takve životinje, koje su na ovaj način zauzete njegom zametka, imaju daleko manji broj potomaka od ostalih životinja, koje odlažu jaja.

Od sisavaca bez plodve (aplacentalnih) kljunaši nose jaja, a tobočari imaju vrlo kratku bređost, samo 7—11 dana, jer se zametak razvija samo u hranljivoj tekućini i okoti se još posve nerazvijen, pa ga majka dalje njeguje u tobolcu.

Kod sisavaca s plodvom (placentalnih) zametak je u čvrstoj vezi s majkom, pa ima svu potrebnu hranu, da može potpunije izrasti. Radi toga se zametci kod tih sisavaca dugo razvijaju i bređost traje dulje vremena. O trajanju bređosti najviše zavisi stanje, u kojem se okote mlade životinje. One su nemoćne, gole i slijepce, gdje bređost traje kraće vrijeme, a ovi sisavci imaju obično i više mladih. Bređost traje 20 dana kod štakora, 30 dana kod ježa i kunića, 40 dana kod tvora, oko 56 dana kod mačke, oko 62 dana kod psa, pa sve ove životinje imaju po 5 i više mladih. Među njima je izuzetak zamorče, kod kojeg b. traje 62 dana, ali su mladi već posve izrasli i dlakavi, pa za nekoliko sati počnu sami jesti. Bređost kod svinje, koja ima 12—14 mladih, traje oko 4 mjeseca. Medvjedica nosi 6—7 mjeseci, a ima 2—3 nemoćna mlada. Nešto jači se okote majmuni, koji se prihvate za majčina prsa; b. za 1—2 mlada traje na pr. kod makaka 7 mjeseci. Od sisavaca, kojih mladi odmah trče, traje b. kod ovce 5—5½ mjeseci, koze 5—6, divokoze 6—7, srne 9—10, jelena oko 10, deve 11—13, a kod slona 22 mjeseca, i svi ovi imaju redovno po jedno mlado, kao i kit i šišmiši.

B. dolazi pojedinačno kao izuzetak i kod drugih hrpa kralježnjaka, pa i kod nekih nižih životinja, koje kote žive mlade, a kod mnogih se javlja pače tvorevine slične plodvi. Tako se na pr. opaža b. kod nekih gmazova, sljepića, planinske gušterice, poskoka, smukulje, udavka, pomorčica i dr., a kod *Sepe chalcides* i *Gongylus* ima i plodva. Kod vodozemaca dolazi b. rijetko, kao kod crnog daždevnjaka, smeđeg daždevnjaka (*Spelerpes*), čovječje ribice, a razmjerno često kod riba, među koštunjačama kod 9 porodica. Osobito su poznati zubati šarančići (*Cyprinodonti*), koje ljudi mnogo drže u sobi u toplim akvarijima. I među prečnoustama ima više takvih, koje kote žive mlade, nego onih, koje nose jaja. Upravo kod riba prečnousta za bređosti se pokazuju različite uredbe za prehranu zametka, katkad tako potpune, kako ih imaju sisavci, na pr. kod modrog kučka i psa čukova, za kojeg je već Aristotel znao, da ima plodvu.

Inače je b. poznata još kod člankonožaca, tako kod nekih muha, kao mesaruša i drugih, kod kojih se javlja neka

vrsta jednostavne plodve, a izrazitu plodvu ima afrički nametnički ravnokrilac srodan uholožama *Hemimerus talpoides*. B. se javlja i kod nekih štipavaca, koji imaju također plodvu, kao i *Peripatus edwardsii* iz Južne Amerike. Konačno se opaža neka b. i kod vodembuha, gdje se u prostoru za leglo izlučuje kod nekih još i posebna hrana za zametak, pa tako i ovi maleni i jednostavni račići pokazuju unutrašnju njegu mladih, koja se očituje kao bređost.

LIT.: M. Hiltzheimer, *Handbuch der Biologie der Wirbeltiere*, Stuttgart 1913; F. Dofflein, *Das Tier als Glied des Naturganzen*, Leipzig-Berlin 1914. N. F.-k.

B. kod domaćih životinja. U našem jeziku postoje za taj pojam i drugi izrazi, od kojih se neki odnose samo na pojedinu vrst životinje. Tako se općenito kaže još i bremenitost, bremenost, a pojedinačno suždrebnost, ždrebnost (kobila), steonost (krava), suprasnost, sprasnost (krmača), skotnost (kuja). Za ovcu se kaže, da je sjanja (Lika). Mlado se normalno razvija u maternici, ali ima i nepravilnih razvoja izvan maternice (ekstrauterini graviditet). To je kod domaćih životinja vrlo rijetko.

Trajanje je bređosti različito, i to prema vrsti životinje, ali treba istaći, da svi autori ne navode iste brojke u pogledu trajanja b. Kobila nosi oko 11 mjeseci, prosječno je trajanje oko 333 dana, a granice mogu varirati između 310 i 360 dana. Magarica nosi dvanaest mjeseci (348—377 dana). Kod krave traje bređost nešto preko devet mjeseci, tipičan je rok oko 280 dana, a granice su 270—300 dana. Ovca nosi pet mjeseci (i do 154 dana), koza također pet mjeseci, ali redovito dva dana dulje nego ovca (146—156 dana). Krmača nešto manje od 4 mjeseca, t. j. oko 115—116 dana, što bi vrijedilo za rano dozrele pasmine, dok je trajanje kod kasno dozrelih pasmina nešto kraće (oko 113 dana). Kuja nosi 9 tjedana ili 63 dana. Kod patuljastih se rasa često opaža i kraći rok (58—59 dana), ali ima i duljih, osobito ako se razvija samo jedno štene (do 58 dana). Mačka nosi oko 59 dana, kunić 27—30 dana, zamorac 63—65 dana.

I kod iste vrste životinja može dakle trajanje bređosti varirati u dosta širokim granicama. Uzrok tome leži, osim u individualnim razlikama, i u različitim faktorima izvan životinje, a to su način držanja, njega, hranjenje, vremenske prilike pod konac bređosti (u ranu jesen kraći rok, a u kasnu jesen nešto dulji). Muško je mlado nošeno obično nešto dulje (1—2 dana). Trajanje je nadalje ovisno i o pasmini (kasno dozrele pasmine nose dulje nego rano dozrele, a jedino je kod svinja obratno), zatim o starosti (mlade životinje nose nešto dulje). Ima i abnormalno dugih bređosti, pa se tako kod krave navodi i trajanje od jedne godine dana, kod kobile 416 dana, kod koze 7 mjeseci. To su rijetkosti, a ne zna im se za pravi razlog. Bređost se domaćih životinja ustanovljuje različitim metodama. U prvom su redu kliničke metode, a to je vanjsko pretraživanje, koje se temelji na promjenama u obujmu trbuha, na promjenama na mliječnoj žlijezdi i na vanjskim genitalnim organima. Obujam se trbuha prema koncu bređosti sve više povećava i dobiva bačvast oblik. Kod životinja, koje su prvi put bređe, nadalje onih, koje čovjeku ne služe za dobivanje mlijeka, počnu se mliječne žlijezde razvijati i bubriti, a pod konac se javi i sekrecija. Kod krava i koza, koje već daju mlijeko, dolazi naprotiv do presušavanja vimen (1—2 zadnja mjeseca bređosti). U zadnjoj se trećini bređosti mogu opipati i plodovi (fetusi) preko trbušne stijenke, a može se opaziti i njihovo gibanje u formi nekih potresivanja slabina. Bređost se može utvrditi i mnogo ranije, tako na pr. kod velikih životinja već mjesec dana iza oplodnje. Tada su potrebne druge kliničke metode pretraživanja, a to je unutarnja pretraga, koja se vrši ili pretraživanjem unutrašnjosti stidnice (vagine) ili pretragom kroz guzno crijevo (rektalna pretraga). Kod malih domaćih životinja pretraga rentgenskim zrakama nadomještava kliničke metode. Osim kliničkih služe nam i neke laboratorijske metode. Kod kobile se do danas uvelo jedino dokazivanje hormona u mokraći ili krvi. Na taj se način može kod kobile utvrditi bređost već poslije 40 dana. To su nešto modificirana Aschheim-Zondekova i Allen-Doisyeva metoda, koja se upotrebljava kod ljudi.

LIT.: A. O. Stoss, *Tierärztliche Geburtskunde und Gynäkologie*, Stuttgart 1928; Stang-Wirth, *Tierheilkunde und Tierzucht*, 10. knj., Berlin-Beč 1932. B. O.

BREECHES (engl.), naziv za hlače, u gornjem dijelu prostrane, a dolje tijesno uz tijelo prilegnute. Većinom su kožnate, a služe za jahanje i sport.

BREGALNICA, pritok Vardara. Izvire u Maleškim Planinama, teče kotlinom Maleša, pa iza Razlovačke klisure kotlinom Pijanica, odatle kroz Osogovsku klisuru, pa kroz Kočansko polje. Tu pritječu vodom bogate rijeke, ali se znatan dio tih voda iz B. odvodi vodama za navodnjavanje rižišta, kojih je mnogo u tome kraju. Utječe u Vardar 3 km sjeverozapadno od željezničke stanice Gradsko. Pri ušću, za ljetnih suša, kao 1922, B. gotovo i nema vode, jer se u znatnoj mjeri razvodi u Kočanskom polju. Dužina je toka B. 201,8 km, površina sliva 4275 km², ali je godišnji otok B. kod Štipa vrlo neznatan, 0,43 km³. Najviše vode nosi od ožujka do svibnja, najmanje u kolovozu i rujnu. — Na toj rijeci bila se 30. VI.—7. VII. 1913 bitka između srpske i bugarske vojske, koja je poznata pod imenom Bregalnička bitka. Tom je bitkom počeo II. balkanski rat (→ Balkanski ratovi).

BREGANA, 1. selo u kotaru samoborskom, ima 455 stan. U Bregani se nalazi tvornica štapova i pilana.

2. Potok B. izvire u Gorjancima, *Jl* od Grabara, teče duboko usjećenom dolinom, a utječe u Savu. Najvažniji mu je pritok Breganica.

BREGENDAHL, Marie, * Fly na Jütlandu 6. XI. 1867, danska spisateljka, živi u Kjöbenhavn. U svojim djelima ističe prednosti i pjesničke strane seoskoga života pred nastanostima gradskog. Važne za danski folklor su *Billeder af Sødals folkenes liv*, u 7 sv., 1914, prev. na njem. 1927. Mnogo čitani romani *Hendrik i Bakken* i trilogija *Peter Güldgraver og hans eneste Ven*.

BREGENZ (rimski Brigantium), luka na jugoistočnoj obali Bodenskog jezera i glavno mjesto Vorarlberga u Austriji. Leži na vrlo povoljnoj prometnoj točki: s juga dolazi dolinom Rajne transalpinski put, s jugoistoka put iz doline Inna, a odavde vode putovi na sjever u Bavarsku i na sjeverozapad u Švicarsku. Kopnenom prometu treba dodati i plovidbu na Bodenskom jezeru. Zahvaljujući ovim prometnim vezama u predgradima B. razvio se i znatan veleobrt (tkalački, papirni i prerada drveta), ali glavni značaj ima turizam. B. ima izuzetno lijep položaj, jer se ovdje dodiruju pitoma okolina Bodenskog jezera i divlja romantika Alpa. Zbog ovih odlika B. je postao vrlo ugodno i posjećivano mjesto za odmor i zabavu. Ima 14.836 stan. (1934).

B., keltsko naselje, osobito je važan u rimsko doba, tako da se i Bodensko jezero zove Brigantinus lacus. U srednjem vijeku središte grofovije. Poznat je *Sastanak u Bregenzu*, održan 1850 između kraljeva Austrije, Bavarske i Württemberga radi ugušivanja pobune u državi Hessen-Kassel. Glavne povijesne zgrade i spomenici sačuvani su u povijesnom gornjem gradu.

BREGMA → **Kraniometrija**.

BREGNO, 1. **Andrea**, * Osteno kod Coma 1421, † Rim 1506, talijanski kipar i arhitekt. Od 1460 dalje djeluje u Rimu, gdje je jedan od najznatnijih majstora u drugoj polovini 15. st. Istakao se svojim brojnim grobnim spomenicima i oltarima, kojima je ustanovio nov, naročito rimski tip. U zajednici s njim radili su često Mino da Fiesole i Ivan Duknović (Giovanni Dalmata). Za ovim posljednjim kao kipar zaostaje znatno, ali ga nadilazi izvanredno lijepim i ljupkim dekorativnim detaljima. Među njegovim rimskim grobnim spomenicima ističu se oni kardinala Tibalidija († 1466) u crkvi S. Maria sopra Minerva (likove Boga Oca i anđela izveo je Duknović), Pietra Riarija († 1470) u crkvi SS. Apostoli, Lebrecca († 1465) i Savellija († 1498) u crkvi S. Maria in Aracoeli, biskupa Giovannija Gomiela, Cristofora della Rovere († 1479), Giovannija della Rovere († 1483), sva tri u crkvi S. Maria del Popolo. Osim ovih monumentalnih spomenika izveo je B. i niz jednostavnijih, kao što su oni Raffela della Rovere († 1477) u kripti crkve SS. Apostoli i Albertonija († 1485) u crkvi S. Maria del Popolo. Čini se, da je B. u zajednici s Minom da Fiesole i Ivanom Duknovićem izveo i neke radove u Sikstinskoj kapeli. Venturi drži, da je njegov rad i pročelje crkve S. Maria del Popolo.

LIT.: W. Friedländer, u Thieme-Beckerovu *ALBK*, IV., Leipzig 1910; E. Lavagnino, *A. B. e la sua bottega* (*L'arte* XXVII), Rim 1924; H. Egger, *Beiträge zur Andrea Bregno-Forschung* (Festschrift Schlosser), Zürich, Leipzig, Beč 1927.

2. **Antonio**, zvan **da Como**, * Rigueggia (Como), talijanski kipar 15. st. Djelovao je vjerojatno sa svojim bratom arhitektom Paolom u Mlecima na palači Cà d'Oro. Jedino je sigurno njegovo djelo grobni spomenik dužda Francesca Foscarija († 1457) u mletačkoj crkvi S. Maria Gloriosa dei

Frari. U likovima *Kreposti* na ovom spomeniku izmiješani su gotički i ranorenesansni elementi. Stilski su im srodni neki ornamentalni i skulpturalni detalji t. zv. Arco Foscari u dvorištu Duždeve palače. Vjerojatno je B. izveo i likove *Fortezza* i *Temperanza* na Porta della Carta.

LIT.: A. Venturi, *Storia dell'arte italiana*, VI., Milan 1908; P. Paolotti u Thieme-Beckerovu *ALBK*, IV., Leipzig 1910; L. Planiscio, *Fenestralische Bildhauer der Renaissance*, Beč 1921.

BRÉGUET, Louis-Charles, * Pariz 1880, francuski inženir i zrakoplovac, sin Antoinea B., fizičara, bio je jedan od prvih graditelja zrakoplova. Izgradio je zrakoplov, kojim je Pelletier-Doisy (1924) izvršio let Pariz—Tokio. Sl. P.-ć.

BREGUNICA (*Kiparia riparia*), naša najmanja lastavica, sivosmede boje, na trbuhu bijela, živi na strmim obalama rijeka i jezera, kadšto u velikoj množini, gdje izruje do 1 m dugačke rovove, u kojima se leže; selica. K. B.

BRÉHIER, 1. Émile, * Bar-le-Duc 12. IV. 1876, profesor povijesti filozofije na Sorbonni. Ide među najvažnije poznavaoce filozofa potkraj staroga vijeka. Izdao je Plotinova djela (1926 i d.).

BIBL.: *Les idées philosophiques et religieuses de Philon d'Alexandrie*, 2. izd. 1924; *La philosophie de Plotin*, 2. izd. 1927; *Histoire de la philosophie*, 2 sv. 1929—32.

2. **Louis**, brat prijašnjega, prof. na sveučilištu u Clermont-Ferrandu. Istražuje povijest umjetnosti u početku sred. vijeka osvjetljujući naročito utjecaje bizantske i orijentalne.

BIBL.: *Le schisme oriental du XIe siècle*, 1899; *Études archéologiques*, 1910; *Études sur l'histoire de la sculpture byzantine*, 1911 i 1913; *L'art byzantin*, 1924; *L'art chrétien, son développement iconographique*, 2. izd. 1928; *L'art en France des invasions barbares à l'époque romaine*, 1930; *La crise de l'Empire romain en 457*, Šišićev zbornik, Zagreb 1929.

BREHM, 1. Alfred Edmund, * Renthendorf u Sachsen-Weimaru 2. II. 1829, † Renthendorf 11. XI. 1884, njemački zoolog. Sin je Christiana Ludwiga B. (1787—1864), župnika u Renthendorfu i ornitologa (*Beiträge zur Vogelkunde*, 1820—22 i *Lehrbuch der Naturgeschichte aller europ. Vögel*, 1823—24), koji mu je usadio ljubav i dao prve pobude za opažanja u prirodi. Isprva se bio odlučio da uči arhitekturu, pa mu je to znanje bilo poslije od koristi kod uređenja zooloških zavoda. Ipak u njemu pretegne želja za opažanjem u prirodi, za sakupljanjem i prepariranjem životinja, pa se otputi 1847 u Egipat, Nubiju i istočni Sudan, odakle se 1852 vrati u domovinu s mnogim prepariranim i živim životinjama za zoološki vrt u Berlinu. Tada se posveti studiju prirodopisa na sveučilištima u Jeni i Beču. G. 1856 otputuje u Španjolsku, a po povratku se nastani u Leipzigu. G. 1860 putuje po Norveškoj i Laplandiji, a 1862 po sjevernoj Abesimiji. G. 1863 postane ravnatelj Zoološkog vrta u Hamburgu, a 1867 preseli se u Berlin, gdje osnova akvarij. G. 1877 putuje po zapadnoj Sibiriji i sjeverozapadnom Turkestanu, a kasnije opet po Španjolskoj. Glavna su mu djela: *Reiseskizzen aus Nordostafrika*, 3 sv., Jena 1855; *Das Leben der Vögel*, 1860—61; *Ergebnisse einer Reise nach Habesch*, 1863; najpoznatiji je kao popularizator zoologije glasovitim djelom od 6 svezaka *Das illustrierte Thierleben*, 1863—69, koje je do danas doživjelo četiri izdanja u 13 svezaka, a prevedeno je na više jezika.

LIT.: E. Krause, *Alfred Edmund Brehm, u Brehms Tierleben*, 1. sv., Leipzig 1925.

K. B.

2. **Bruno**, * Ljubljana 23. VII. 1892, njemački pisac, sin austrijskog časnika. Postavši i sam časnikom pao je za svjetskoga rata u rusko ratno zarobljeništvo. Nakon povratka iz Rusije učio povijest umjetnosti. Glavno mu je djelo roman u obliku trilogije, u kojem opisuje propadanje Austro-ugarske monarhije u 20. st.: *Apis und Este*, 1931, govori o sudbonosnim događajima u lipnju 1914, koji su izazvali svjetski rat; *Das war das Ende*, 1932, govori o događajima, koji su se odigrali od 1917 do 1919; iz rasula drevne monarhije roditi će se ujedinjena Njemačka; *Weder Kaiser noch König*, 1933, radi o konačnoj propasti Austro-Ugarske. Nježnom poezijom zadojene su pripovijesti za mladež *Susanne und Marie*, 1929, i *Das wunderschöne Spiel*, 1936. Satiru na bezbrižni, feački život Bečana sadržava roman *Wir alle wollen zur Opernredoute*, 1930. G. Š.

ALFRED BREHM

BREHMER, Hermann, * Kurtsch (Šleska) 14. VIII. 1826, † Gröbersdorf (Šleska) 22. XII. 1889, liječnik. Osnivač prvoga liječnika za plućne bolesti (1854 u Gröbersdorfu) i zaslužan borac protiv plućne tuberkuloze.

BREIDLER, Johann, * Leoben 12. IX. 1828, † Graz 24. VII. 1913, botaničar. Po zanimanju je bio arhitekt i tek kasnije se bavio briologijom. Njegovi su radovi osnovni za poznavanje mahovina Štajerske.

LIT.: J. Glowacki, *Johann Breidler*, Mitteil. d. naturwiss. Ver. für Steiermark, L., Graz 1914, str. 1—7.

BREIER, Eduard, * Ludbreg 1811, † kod Znojma u Moravskoj 1886. Odrastao u Varaždinu, gdje je od 1821 do 1826 bio suučenic Ljudevita Gaja, o kojemu je zabilježio zanimljive podatke u svojim *Uspomenama*, izdanim u Beču 1883—84. G. 1828 đak je zagrebačke pravoslavne akademije, a 1831 stupa kao topnik u vojsku. U Veroni je polazio štopsku školu. Neko je vrijeme bio učitelj aritmetike na vojnoj školi u Wiener Neustadtu. Posvetivši se književnosti javljao se počevši od 1837 na njemačkom jeziku napisanim beletrističkim, povijesnim i folklorističkim prilozima iz hrvatske prošlosti i narodnog života. U Pragu je objelodanio pripovijetku iz varaždinskog kraja *Der Servianer* (1837). Iza toga je bio 1839 i u prvom polugodištu 1840 urednik i glavni suradnik časopisa *Croatia*, koji je izlazio u Zagrebu kod Franje Zupana, a kojemu je iz Wiener Neustadta slao svoje priloge. Među ostalim tiskane su tada njegove radnje *Ludbreg und seine Sagen; Sagen aus dem Lande der Kroaten; Geschichtliche Umriss aus der Vorzeit Croatiens; Geschichtliche Umriss aus Agrams Vorzeit; Die kgl. Freistadt Warasdin; Der Kroatenknabe*. Usto je obrađivao i priopćivao književnu ostavštinu umirovljenog pukovnika baruna Gedeona Ernesta Maretića († 1839), kojoj je grada uzeta iz hrvatske povijesti. Suradivao je i u karlovačkom časopisu *Der Pilger*, gdje su tiskani pokraj sitnijih članaka njegovi prilozi *Das Kroatenmädchen; Zengg, Historische Traditionen; Paul Todor*. Najpoznatije djelo, kojemu je motive crpio iz hrvatske povijesti, bila je njegova 1841 u prvom izdanju u Beču tiskana knjiga *Die Tartaren in Croatien und Dalmatien, Historisches Gemälde aus den Zeiten König Bela des Vierten*, sa zanosnom pjesničkom posvetom hrvatskoj svojoj domovini *An mein Vaterland*. Knjiga je izašla više puta u njemačkom izvorniku, prevedena je i na hrvatski jezik zajedno s pripovijetkom *Das Kroatenmädchen*, a izdao ju je autorov rođak Jakov Breyer pod naslovom *Tatari u Hrvatskoj i Dalmaciji i Hrvatica*, Zagreb 1872. Narodnu pripovijetku *Đoka*, što ju je B. priopćio u Jubilarnom albumu Mehitarista u Beču, pohrvatio je Fran Kurelac i iznio u svojoj knjizi *Fluminensia*. Nadalje je B. izdao u Beču, Leipzigu i drugdje znatan broj njemačkih romana i pripovijedaka iz austrijske povijesti. Bio je jedan od najčitanijih austrijskih pisaca svoga vremena. Među velikim brojem njegovih djela (popisana su u Kertbeny-Petrik, *Ungarns deutsche Bibliographie*, II., 1886) nalaze se i opsežne njegove radnje romantično-povijesnog sadržaja *Das Buch vom Kaiser Josef; Der Kongress zu Wien; Die Rosenkreuzer; Der Graf von Bonneval; Wien vor 400 Jahren*. Osobne njegove prilike i njegova okolina udaljivali su ga od ideala mladih njegovih godina i od tješnje povezanosti s rođenom grudom. Ipak je i kasnije obrađivao još po koju epizodu iz hrvatske povijesti: *Trenk der Parteigänger*, 1852; *Pandur und Freimaurer*, 1855, a potkraj svoga života *Nikolaus Zrinyi*, 1886, i *Ivo Czernovicz*, 1883. B. se bavio i novinarstvom. Bio je urednik bečke književne smotre *Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode*, a 1847—48 uređivao je *Prager Zeitung*, službeni list kraljevine Češke. Ondje je priopćivao i vijesti iz Hrvatske. Neko je vrijeme uređivao u demokratskom duhu praške njemačke listove *Konstitutionelle Zeitung*, *Prager Abendblatt* i *Volksblatt von Böhmen*. Pošto se preselio zbog sukoba s cenzurom u Beč, izdavao je ovdje časopise *Der grabe Michel* i *Der Freimüthige*, gdje je među ostalim zastupao u duhu staro-austrijskog liberalizma svoje političko vjerovanje: Hoćemo veliku i moćnu Austriju, ali ne putem nasilno narodima nametnuta jedinstva. Zelimo, da s pomoću prosvjete dođemo do slobode.

LIT.: V. Deželić, *Iz njemačkoga Zagreba*, Zagreb 1901; F. Šišić, *Školovanje Ljudevita Gaja*, Hrvatsko Kolo, XIX., 1938; H. Vinković, E. Breier, *Sein Leben und seine Werke*, 1931.

BREISACH, dva utvrđena gradića kod gornje Rajne, *Altbreisach* na desnoj strani u badenskoj krajini Breisgau (Breisachgau) i *Neubreisach* na lijevoj strani u Elzasu, na kanalu Mülhausen—Strassburg. Ime potječe od sekvanske

utvrde Mons Brisiacus na lijevoj strani Rajne. U početku seobe naroda nastalo je naselje B. na samoj lijevoj obali rijeke, onda se preselilo na susjedne riječne ruke, a iz 14. je st. *Altbreisach*, danas na željezničkoj pruzi Freiburg—Kolmar. Noviji je *Neubreisach*, iz doba Luja XIV., na kanalu rajnsko-ronskom. Oba grada imaju burnu prošlost u ratovima svih vjekova.

BREISGAU (ili *Breisachgau*), kraj između jugozapadnih strana Schwarzwalda i rijeke Rajne u jugozapadnoj Njemačkoj. Zbog prodiranja uzdušnih struja s Atlantskoga oceana dolinom Rajne i zbog geografske izloženosti u B. vlada vrlo blaga klima, što se ogleda i u priradu. Osobito su razvijeni vinogradarstvo i voćarstvo. Glavni je grad Freiburg.

B. se spominje već g. 400, mijenja više gospodara, koji priznaju vrhovništvo moćnijih susjeda, osobito Habsburgovaca, kojima je neko vrijeme i neposredno pripadao. G. 1810 konačno je pripao Badenu.

BREITENFELD, Fedor, * Zagreb 22. XII. 1908, pravni pisac. Doktorat prava postigao u Zagrebu 1932. Iza sudske i odvjetničke prakse stupa 1936 u službu grada Zagreba; sada gradski tajnik. Objavio je više rasprava iz hrvatske pravne povijesti i u novinama te domaćim i stranim časopisima napisao mnogo članaka iz područja pravne povijesti i javnoga života. Suradnik HE.

BIBL.: *Zagreb kr. i slob. grad na brdu Grech*, 1935; *Dva poljska prijevoda Vinodolskog zakona*, 1936; *Pravni poslovi nekretninama u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji u 12. i 13. st.*, Vjes. arh. društva, 1936.

BREITHAUPT, August, * Probstzella (Thüringen) 1791, † Freiberg 1873, njemački mineralog. G. 1827—66 profesor na rudarskoj akademiji u Freibergu. Zaslužan na polju detaljnog istraživanja svih dotada poznatih minerala i na otvaranju velikih ugljenih nalazišta kod Zwickaua. Glavna su mu djela: *Vollständige Charakteristik des Mineralsystems*, 1820; *Vollständiges Handbuch der Mineralogie*, 1836—47 i *Die Paragenesis der Mineralien*, 1849.

BREITINGER, Johann Jakob, * Zürich 1. III. 1701, † Zürich 13. XII. 1776, gimnazijski profesor u rodnom mjestu, njem. kritičar. U zajednici s Bodmerom uspješno je pobijao francuski ukus u njemačkom pjesništvu i zastupnika toga smjera leipziškoga profesora Gottscheda. Zaslugom Breitingera, Bodmera, Lavatera i Salamona Gessnera postade Zürich sjedištem prosvjetiteljstva. U racionalističkom smislu djelovalo je društvo *Die Gesellschaft der Mahlern* i časopis *Discourse der Mahlern* (1721), koji su osnovali Bodmer i Breitinger. Bodmer i B. bili su kao estetičari dugo vremena na istoj liniji s Gottschedom, kojega su kasnije žestoko pobijali. Signal za borbu dadeše tri publikacije, izašle 1740: *Kritische Dichtkunst* u 2 sv. od Breitingera i Bodmerove rasprave *Schutzschrift für Milton* i *Von dem Wunderbaren in der Poesie*. Iza toga su slijedili napadaji s obje strane, koji su se skoro izrodili u ličnu mržnju. G. 1765 izišla je iz švicarskog tabora parodija Gottschedove drame *Der Sterbende Cato*, dok je Gottschedov pristalica Reichel izvrgao ruglu slabi pjesnički talenat Bodmerov u epu *Bodmerias*. Za Gottscheda je pjesništvo produkt razuma, te se dade naučiti, štoviše, njim se stječu časti, ugled i pristup u najviše krugove, a zadaća mu je, da čitatelja pouči i zabavi, da unaprijedi moral i tako djeluje umirujuć na podanike, nezadovoljne apsolutističkom vladavinom. Tome su se uspješno usprotivili Bodmer i B. izdižući fantaziju nad suhoparnu razumnost i oslobodivši poeziju stroge pravilnosti, kako su je tražili stariji teoretičari, u prvom redu Gottsched. Oni su njemačku književnost oslobodili ukočenog francuskog klasicizma ističući kao ugled slobodniju i dublju poeziju Engleza Miltona.

LIT.: Braitmaier, *Geschichte der poetischen Theorie und Kritik von den »Diskursen der Maler« bis Lessing*, 2 sv., 1888/89; Lütke-Mackensen, *Deut. Kulturatlas*.

BREITKOPF UND HÄRTEL, nakladna tvrtka za muzikalije u Leipzigu. Osnovao ju je Bern. Chr. Breitkopf 1719 kao tiskaru. Njegov je sin Immanuel osim usavršenoga tiskanja nota počeo držati i skladište muzikalija te izdavati tiskane kataloge. Posao se razgranao, kad je u nj stupio kao suvlasnik Got. Chr. Härtel (1763—1827), koji je cijelu tvrtku preuredio i proširio je tvornicom glasovira. Härtel je od 1798 izdavao i časopis *Allgemeine musikalische Zeitung*. On je počeo izdavati skupna djela glazbenih majstora (najprije Haydna i Mozarta); uveo je tisak nota s pomoću cinčanih ploča, a i s pomoću litografije. Danas je na čelu zavoda Härtelov unuk po kćeri dr. Ludwig Volkmann, koji i piše rasprave iz povijesti umjetnosti.

(Foto Ch. Rohrbach)

ARNO BREKER, Drugarstvo

Tvrtka ili sama pokreće ili sudjeluje pri izdavanju kritičkih skupnih djela velikih skladatelja (Mozart, Beethoven, Palestrina, Schütz, O. di Lasso, Mendelssohn, Schumann, Schubert, J. Haydn, Wagner, Liszt, Berlioz). Ima podružnice u Bruxellesu, Londonu, New Yorku i Berlinu. B. Š.

BREJC, Janko, * Brezje kod Tržiča 18. XI. 1869, † Zagreb 6. IV. 1934, slov. političar i publicist. Gimnaziju je učio u Celovcu i Ljubljani, pravo u Beču, gdje je promoviran 1895. U kranjski pokrajinski sabor bio je izabran 1901, odrekao se mandata 1903 te se preselio u Korušku, gdje je bio predsjednik Katoličkog političkog i gospodarskog društva za Slovence u Koruškoj. Iza sloma Austro-Ugarske preselio se u Ljubljano. G. 1918 bio je član Narodnog Vijeća i delegacije, koja je pregovarala sa srpskom vladom o ujedinjenju, a od siječnja 1919 do prosinca 1920 predsjednikom je pokrajinske vlade za Sloveniju. Publicistički je surađivao u Miru, Slovencu i dr.

LIT.: Slovenski biograf. leksikon, I., 58.; Koledar družbe sv. Mohorja, 1935, 68.

BREKER, Arno, * Elberfeld 19. VII. 1900, njemački kipar. Najprije je učio klesarstvo u radionici svoga oca i polazio večernje tečajeve na školi za umjetni obrt u Elberfeldu. Zatim je išao 1920 na nauke u Düsseldorf, gdje je učio arhitekturu i izgradnju gradova. G. 1927 otišao je u Pariz, a zatim na Njemačku akademiju u Rim. Od 1933 živi u Berlinu. U središtu njegova kiparskog nastojanja nalazi se, kao i u antiki, čovječje tijelo. Cilj je tog umjetnika, da prikaže, koliko je moguće savršenije, idealnu sliku ljepote duše nordijske rase. Njegova su djela uz ostalo *Štranka* i *Vojska*, koja su međusobno povezana jednako kao i druga dva, *Spremnost* i *Vjesnik*. Njegove grupe *Drugarstvo* i *Stražar* (visina im je određena s 10 m) izradene su za jednu monumentalnu građevinu u Berlinu. Upravo se na tim radovima vidi, u kolikoj mjeri znade taj umjetnik izjednačiti kompoziciju i ritam plastičkih masa sa sadržajem radnje. Njegovi se radovi nalaze u mnogim njemačkim i inozemnim muzejima. Noviji su mu monumentalni radovi za Ministarstvo financija u Berlinu, za Njemački pokusni zavod za zrakoplovstvo u Adlersdorfu, za stadion u Berlinu, zatim monumentalni kipovi za Ratnu školu za

zrakoplovstvo u Dresdenu, za Olimpijsko selo u Deberitzu. Za ministra nastave Goebbelsa izradio je broncu *Prometej* i t. d.

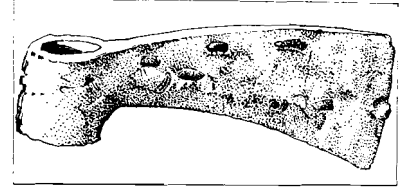
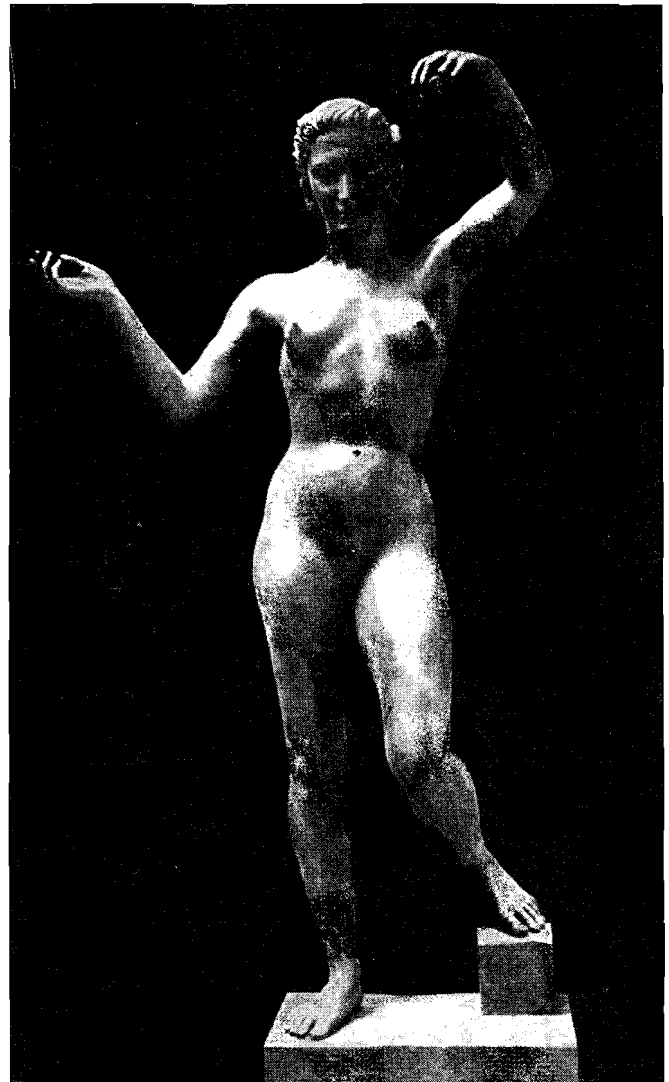
Od tih se velikih radova razlikuju u koncepciji i izradbi djela, što ih je B. izradio za zatvorene prostore, kao na pr. plastike za Okruglu prostoriju u Novoj Državnoj kancelariji u Berlinu.

LIT.: W. Rittich, *Symbole der Zeit*, u *Die Kunst im deutschen Reich*, 4., München 1940; B. E. Werner, *Deutsche Plastik der Gegenwart*, Rembrandtverlag. Z. D.

BREKINSKA, selo kod Pakraca. Tu je 1872 iskopan nalaz od 45—50 velikih zavojitih sjekira iz bakrenog doba, karakterističnih za područje, koje obuhvata južnu Panoniju i susjedne sjev.-ist. zemlje Balkana. Č. T.

BREKINJA, *Sorbus torminalis* Cr., oko 5

m, a kadšto do 25 m visoko drvo roda *Sorbus*, porodice ružičnjača (v.). Lišće je jednostavno, do 10 cm dugo, sa 7 do 9 trouglatih lapova, koji su na bazi najveći, a odatle se prema vrhu postepeno smanjuju. Cvjetovi su maleni, bijeli, u štitovima širokim do 12 cm, imaju 20 prašnika. Cvate u svibnju i lipnju. Plod je ovalan, oko 12 mm deo, u doba dozrijevanja najprije žuto-crvenkast, zatim smeđ, uvijek piknjast, trpak, nije jestiv. Raste sporadično u šumama srednje i južne Evrope, a naročito na vapnenastoj podlozi i prisojnim mjestima. Kod nas je ima od submediteranskih

SJEKIRA IZ BREKINSKE
Zagreb, Hrv. drž. arheol. muzej

(Foto Ch. Rohrbach)

ARNO BREKER, Dražest

LIST BREKINJE

LIT.: R. Lopašić, *Bihac i bihaćka krajina*, Zagreb 1890. P. G.

BRELA DONJA, selo, koje se proteže uz šumovite obronke Biokova od Baške Vode na sjeverozapad. Uz morsk obalu, obraslu starim gajevima (*Pinus maritima*), nižu se vile i ljetnikovci s lijepim žalom. U B. D. bio je samostan oratorijanaca sv. Filipa Nerija. Župa B. D. spominje se u 15. st., a broji 1061 stan. (1931). Uz crkvu sv. Stjepana (sagrađena 1891 na mjestu stare iz 15. st.) vide se nadgrobni stećci s reljefnim štitovima s polumjesecom i zvjezdama te mačevima. Kod Brela stajaše stari grad Berulia (v.).

B. Gornja, selo na visoravni iznad B. D. na putu prema Zadvarju. Stara crkva Gospa od zdravlja sagrađena je oko 1700. Ima 385 stan. (1931). V. Z.

BREMEN, 1. grad i velika njemačka luka na rijeci Weseri, 133 km od svjetionika na njenom ušću (Roter Sand). B. je izgrađen na mjestu, gdje je bio lak prijelaz preko rijeke i dokle su mogli dopirati morski brodovi. Lučki značaj određuje današnju važnost i označuje prošlost B-a. Jezgra grada je izgrađena na pješćanoj dini duž desne obale Wesere. Stari je grad bio opasan zidinama i vodenim kanalom; u ovom je okviru grad ostao do kraja 17. st. U starom je gradu i danas poslovna četvrt (burza, banke, sjedišta parobrodarskih i trgovačkih društava, veleobrtnih poduzeća). U ovom su dijelu i glavni umjetnički i arhitektonski spomenici (katedrala, vijećnica i dr.), svjedoci slavne prošlosti B-a. Sređivanjem i probijanjem novih ulica znatno je izmijenjen ovaj dio, koji je mjesto porušenih zidina danas opkoljen vijencem zelenila. G. 1625 počeo se izgrađivati novi stambeni dio na desnoj obali rijeke. U drugoj polovici 19. st. grad se brzo širi u različitim pravcima. Novi su dijelovi bogati zelenilom (gradski perivoj i šuma od 136 ha), a izgrađeni na engleski način malim kućama za jednu ili dvije porodice, tako današnji B. zauzima prostor od preko 2.000 ha. Nizvodno se na grad nastavljaju veliki lučki baseni i uređaji te golema veleobrtna poduzeća, a uzvodno poduzeća lakog veleobrt (tkalačka). Ali ovo nas već dovodi u vezu s drugim značenjem B-a.

2. Zemlja (Land), prije slobodna država (Freistaat), zahvata uz gradsko područje i kraj oko grada (248,3 km²) i dva mala izdvojena područja (exclave): Vegesack (0,7 km²) 15 km i Bremerhaven (8,8 km²) 68 km nizvodno na desnoj obali rijeke. Cijela zemlja zahvata prostor od 257,8 km².

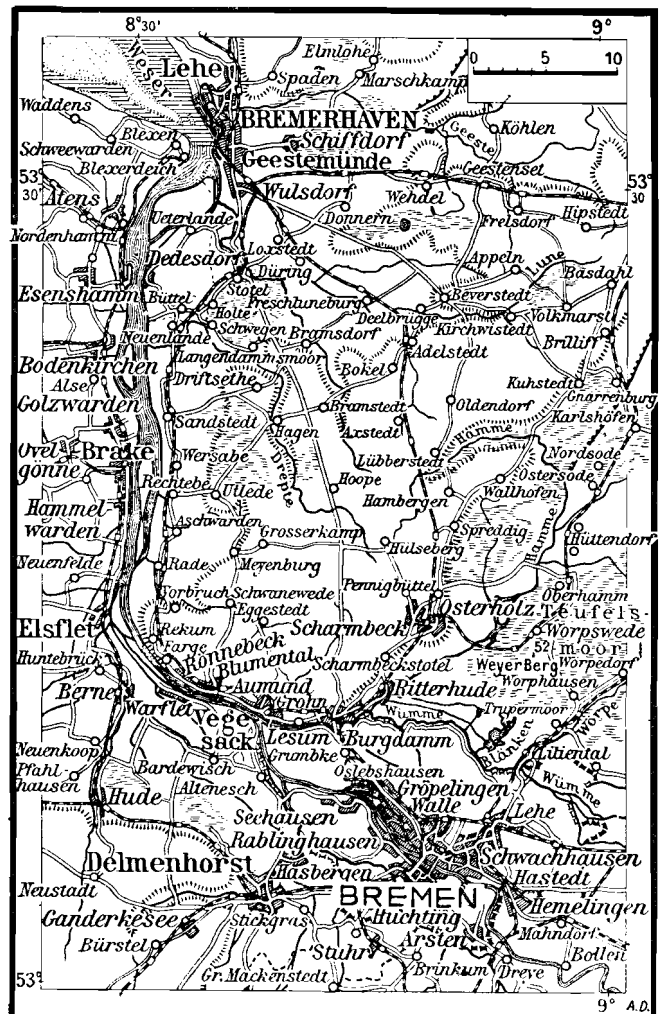
Glavni dio zemljišta vrlo je nizak i barovit. Mjestimice ispod morske razine, ali je čovječji rad znatno izmijenio i popravio prirodne uvjete. Od poplava zemljište brane prirodne dine, koje su umjetno ojačane i snabdjevene suvremenim uređajima za crpljenje vode. U B-u vlada blaga i vlažna (688 mm, raspoređenih na 168 kišnih dana) atlantska klima, tako da su dani najbolji uvjeti za dobre livade i pašnjake, koji zahvataju preko 60% površine. Zbog ovih razloga ratarstvo je ograničeno samo na gajenje povrća, a više je razvijeno stočarstvo (konji i goveda). Ali je život cijele pokrajine vezan za tri glavna naselja: Bremen, Vegesack i Bremerhaven.

Kao član Hanse B. je pokazivao veliki smisao za pomorstvo i trgovinu, ali se njegov položaj zbog plićaka na rijeci Weseri pokazao nezgodnim za modernu plovidbu, zato je poslije 16. st. počeo opadati. U otklanjanju ove-

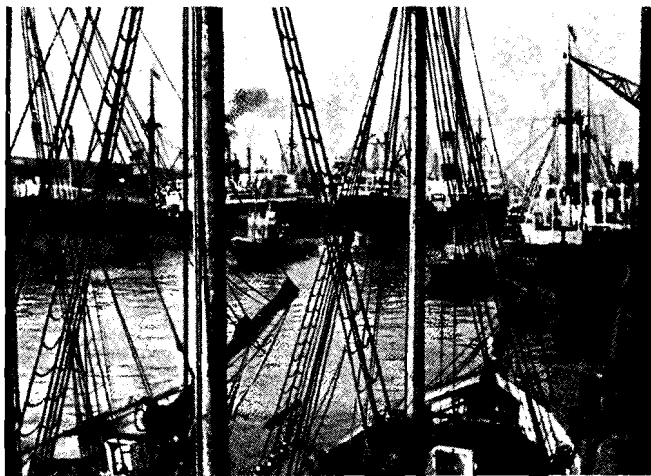
pošeškoće učinili su stanovnici B-a velike žrtve i pokazali neobičan smisao za posao. Za skupi novac kupila je država B. 1827 od Hannovera malo zemljišta, na kojem je izgradila Bremerhaven, modernu vanjsku luku. Od 1887—95 izvršeni su veliki radovi na uređenju korita rijeke Wesere, i na taj je način omogućeno i velikim oceanskim brodovima da uplove u sam B. Na ovo su nadovezani radovi na uređenju same luke. Luka B. ima oko 31 km uređene obale s velikim skladištima, oko koje se razvio suvremeni teški veleobrt. Ovim je bio zajamčen siguran i brzi napredak B-a, koji se brzo razvijao približavajući se, a u nekim granama i pretječući sam Hamburg. Danas je B. sjedište najvećeg njemačkog parobrodarskog društva (Norddeutscher Lloyd) i mnogih drugih. Ima velika brodogradilišta, talionice željeza (koje se poglavito dovozi iz Skandinavije) i tvornice svakovrsnih strojeva. B. je postao glavno evropsko tržište za pamuk i duhan, a s tim u vezi razvila su se i velika poduzeća za preradu ovih sirovina.

Stanovnici su vrlo poduzetni, a k tomu su znali iskoristiti i prednosti položaja B-a. Uz Weseru brodovi zalaze duboko u kopno, tako da grad lako dodiruje velik broj željezničkih pruga. Zbog nedostatka boljeg vodenog puta trgovci B-a nastojali su da u svom gradu urede tržište vrednije robe, koja može izdržati i skuplji željeznički prijevoz. U novije doba, uređenjem suvremenih kanala, otpada i ovaj nedostatak, tako da B. sve više postaje luka bogatih i velikih veleobrtnih krajeva zapadne i srednje Njemačke.

Poslije uređenja luke grad je naglo napredovao. G. 1812 imao je samo 35.000 stan; 1855 već 67.000, a 1901 broj je porastao na 252.000 stan. Zbog teških dana, ovaj je napredak usporen, ali je pred današnji rat B. bio postigao i prestigao stari značaj, tako da g. 1933 ima već 333.331 stan. Zemlja B. imala je 1933 371.558 stan., ili 1441,2 na 1 km². U Bremerhavenu bilo je 25.779, a u Vegesacku 4.451 stan.

POLOZAJNI NACRT BREMENA I OKOLICE

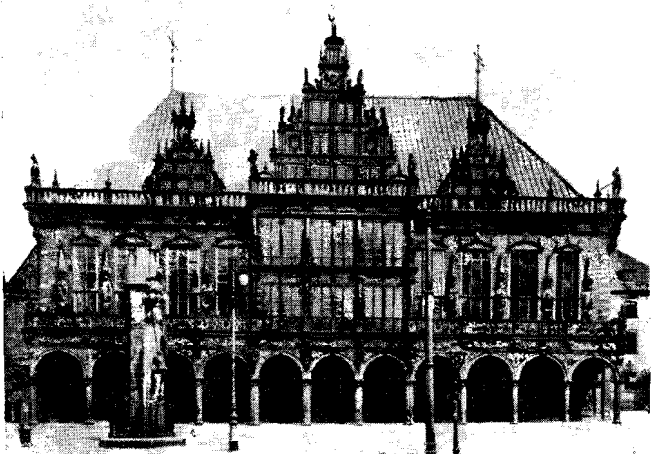
BREMEN, U luci

G. 777 B. je sjedište biskupa, a od 845 nadbiskupa, koji su mu ostali gospodari do 1644, u početku kao katolički nadbiskupi, a od 1566 kao protestantski administratori. U prvim počecima B. je polazna točka kršćanskih misija za zemlje sjeverne Evrope. G. 1255 postao je član Hanse, iz koje je dva puta (1285 i 1427) isključivan zbog unutrašnjih nereda i sukoba između plemstva i građana. Prvi put je ponovno primljen 1358, a od 1433 ostaje stalno član Hanse. Poslije westfalskog mira (1648) postaje vojvodstvo i pada pod vrhovništvo Švedana, protiv kojih je dvaput ustajao. Od 1715 pripada Hannoveru, koji mu priznaje široku samoupravu. Od 1810—15 pod francuskom je vlašću. G. 1815 prilazi kao slobodan grad Hanse njemačkom savezu, 1867 priznaje vojničko vrhovništvo Pruske, a 1888 pristupa carinskoj uniji. Krajem 1918 i početkom 1919 preživio je teške dane zbog građanske revolucije.

LIT.: Buchemann, *Die freie Hansestadt B. und Umgebung*, Bremen 1920; Biehl, B., *Eine landschaftskundliche Stadtuntersuchung*, Bremen 1922; Lörner, B. *im Welthandel*, Bremen 1927; Kappe, *Die Unterweser und ihr Wirtschaftsraum*, Bremen 1929; I. v. Vippen, *Geschichte der Stadt B.*, Bremen. J. R.-ć.

BREMEN, gorostasni prekoceanski parobrod društva Norddeutscher Lloyd u Bremenu. Stavljen u promet 1929 osvojio je modru vrpcu u rekordnoj vožnji preko Atlantika od svjetionika u Southamptonu do kipa slobode pred New Yorkom za 4 dana 17 sati i 6 minuta s brzinom vožnje od 27,91 morskih milja na sat. Brod od 51.656 br. r. tona dugačak je 285 m, ima 11 paluba, građen je na parnoturbinski pogon, ima mjesta za 2147 putnika. Norddeutscher Lloyd, koji je utemeljen 1857, dokazao je tom plivačom palačom uzoran napredak u izgradnji svoga plavnog parka. A. P.

BREMEN, Carl v., * Wosel u Estonskoj 8. V. 1905, literarni zastupnik donjonjemačkog jezičnog područja, pjesnik čežnje za morem i nostalgije za domom, koji je odvajkada bio nepresušni izvor jakog pokoljenja neustrašivih pomo-

(Staatliche Bildstelle, Berlin)

BREMEN, Gradska vijećnica

raca. Osobito su mu uspjeli romani *Die Kinder am Meer*, 1933, i *Die Schifferwiege*, 1935. Potonje djelo odlikovano je književnom nagradom grada Berlina. G. Š.

BREMERITOST → **Bredost**.

BREMER, Fredrika, * Tuorla gård u Finskoj 17. VIII. 1801, † Årsta kod Stockholma 31. XII. 1865, švedska spisateljica. Važna je po razvoj realizma i imala je velik utjecaj na švedsku književnost. Najprije izdala anonimno 1828—31 *Teckningar utur hvardagslifvet*, te brzo došla na glas i odlikovana od Švedske akademije. G. 1840—51 putuje po Americi, a 1856—61 po Italiji, Švicarskoj i Istoku. Upoznala se s engleskom romantikom, koju je u obiteljskim romanima nasljedovala, tako u *Familien H.*, *Presidentens döttrar*, 1834. U svojem najboljem romanu *Grannarne*, 1837, opisuje u pismima odnošaj roditelja i djece, a *Hemmet*, 1839, opisuje život u švedskom domu, dok se u *Herthi*, 1856, zauzima se za žensko pitanje. Mnogi su joj spisi prevedeni na strane jezike. G. 1884 utemeljila je »Fredrika-Bremer-Förbundet« u Stockholmu kao središte ženskog pokreta. Kao takovu opisuje je S. Lagerlöf u noveli *Mamsell Fredrika*. Svoja putovanja opisala je u *Midsommavresan*, *Hemmen i den nya verlden* i *Lifvet i gamla verlden*. F. B.

BREMERHAVEN, prednja luka Bremena na desnoj obali pri ušću rijeke Wesere. B. je sagrađen 1827, jer veliki brodovi nisu mogli dolaziti do Bremena. Ima velike dokove (10 ha sa 10 km uređene obale), koji se zbog razlike u plimi i oseci umjetno zatvaraju. U dokove mogu ući i najveći brodovi (do 75.000 t). B. služi prvenstveno kao putnička luka, jer je pri odlasku posljednja, a pri povratku prva njemačka postaja transoceanskih putničkih brodova. Preko B. održavaju se veze sa susjednim Frizij- skim otocima. Velikom putničkom prometu služi i suvremeni željeznički kolodvor, brze željezničke veze s Bre- menom, Hamburgom i drugim njemačkim gradovima, s- vremena značna luka i pristanište za hidroplane. Uz to je B. jedna od najvažnijih njemačkih ribarskih luka. U B. se razvio i veliki veleobrt za izgradnju i popravak brodova, drvarski veleobrt i prerada ribe. Jedan dio luke je uređen kao slobodno carinsko pristanište. B. ima 25.779 stan. (1933), ali sa susjednim gradovima Lehe i Wesermünde (77.491) čini zapravo jedno veliko naselje od 103.270 stan. J. R.-ć.

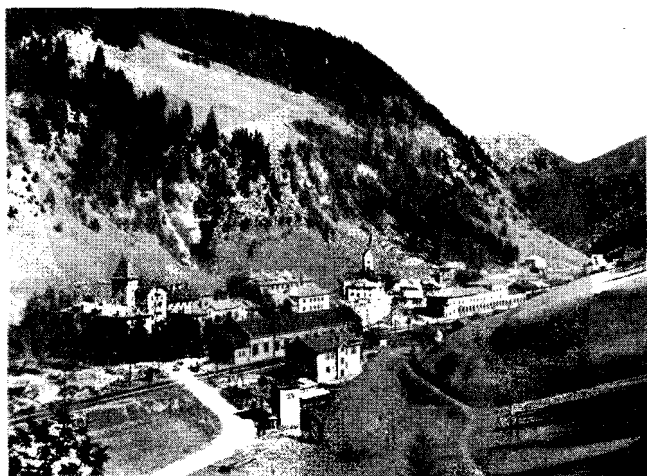
BREMOND, 1. Antonin, * Cassis kod Marseillea 1692, † Rim 1755, dominikanac, povjesničar. Profesor, misionar na Martiniqueu i napokon 1748—55 general dominikanskog reda. Plodan asketski, vrijedan povijesni pisac. Izdao *Bulla- rium Ord. Praed.*, 8 sv., Rim 1729—40, napisao *De Guz- mana stirpe S. Dominici*, Rim 1740, utemeljitelj *Annales Ord. Praed.*, Rim 1756, na kojima je on najviše radio; r- našao je neke važne neizdate dokumente.

LIT.: Mortier, *Histoire des Maîtres généraux des Frères Prêcheurs*, sv. VII., str. 358—384. M. K.-ć.

2. Henri, * Aix-en-Provence 1865, † Orthez d'Asson 1933, francuski teolog, filozof, povjesničar i kritičar. Od 1882 isusovac, učio je u Hastingsu, zatim je bio profesor u različitim mjestima Francuske, 1904 prešao u svje- toвно svećenstvo. Od 1923 član Francuske akademije. Svo- jim je proučavanjem »vjerske uznemirenosti« današnjih vremena stupio u red najoštrumnijih kritičara. Pod na- slovom *Histoire littéraire du sentiment religieux en France* izdao je monumentalno djelo, u kojemu je iznio duhovnu sadržinu klasične francuske književnosti, ispitujući duboke posljedice tridentskoga koncila kod humanista, u književno- sti 17. st., djelovanje karmelićana, sv. Franje Saleskoga, kardinala de Berullea, Olliera i različitih škola francuskoga misticizma. Tankočutan psiholog umjetnosti zapodio je srčano »bitku oko romantizma« zauzimajući se za »čisto« (elementarno) pjesništvo, za molitvu i mistička stanja duše kao izvore pjesništva, odnosno psiholojske dispozicije, srodne pjesničkoj inspiraciji. Čitav niz novijih studija o teoriji pjesništva bogato se okoristio Bremondovim istra- živanjem na tom polju.

BIBL.: *L'inquiétude religieuse*, I. 1901, II. 1909; *Apologie pour Fé- nelon*, 1910; *Newman*, 1906; *L'Enfant et la vie*, 1924; *Pour le romantisme*. 24: *La poésie pure* (sa R. de Souzaom), 1929; *Prière et poésie*, 1929; *L'Abbé Tempête*, 1929; *Bossuet, Maître d'Oraison*, 1931; *Histoire litté- raire du sentiment religieux en France* (I.: *L'Humanisme dévot*, 1916; II.: *L'Invasion mystique*, 1916; III.—VI.: *La conquête mystique: L'École française*, 1922; *L'École de Port-Royal*, 1920; *L'École du Père Lallemant*, 1920; *Marie de l'Incarnation, Turba magna*, 1922; VII.: *La métaphysique des saints*, 1928; IX.: *La vie chrétienne sous l'Ancien Régime*, 1932).

LIT.: M. M. du Gard, *De Sainte-Beuve à Fénelon Henri Bremond*. Pariz 1927; Ch. du Bos, *Approximations*, VII-ème série; H. Bordeaux, *Un ourcier, Henri Bremond*. Lj. M.

BRENNER

(Foto Associated Press)

BRENNER (tal. Brennero), važno alpsko sedlo (1370 m) između Stubaierskih i Zillertalskih Alpa. Dolina rijeke Wipp, pritoka Inna, omogućava lak pristup sa *S*, a s *J* dolina Isarca, pritoka rijeke Adige. Na taj način B. čini razvođe između Crnog i Jadranskog mora. B. je najvažnija točka i ključ vezā između Italije i Njemačke, otuda njegova prometna i politička važnost. Preko B-a prelazi jedna od najvažnijih transalpskih željezničkih pruga: München—Innsbruck—Verona (sagrađena 1867), a 1772 sagrađena je dobra cesta, koja se u vijugama penje i spušta sa sedla. Na samom je sedlu malo Brennersko jezero.

Iako nije bio izgrađen put, već su Rimljani iskorišćivali brennersko sedlo, a u srednjem su vijeku preko njega često prelazili njemački carevi na svojim pohodima protiv Italije. Poslije prvog svjetskog rata postao je B. kao razvođe granica između Italije i Austrije, kasnije Njemačke. J. R.-ć.

BRENO, galski vojskovođa, provalio 390 pr. Kr. u srednju Italiju, pobijedio Rimljane na rijeci Aliji, osvojio Rim osim Kapitola i opljačkao grad. Primivši od Rimljana veliku ucjenu (»Vae victis!«), vratio se natrag, jer su u njegovu zemlju provalili Veneti.

BRENTA, venecijanska rijeka, koja utječe u Jadransko more. Nastaje u Alpama od odviraka iz jezera Caldonazzo i Levico, teče kroz dolinu Sugana (50 km), zatim skreće prema jugu u usku dolinu, koja se zove Canal di Brenta. Porječje B. obuhvata 2300 km². Donji tok B., uz more, doživio je bezbroj varijacija umjetnih i prirodnih kao malo koja rijeka na svijetu. D. Ž.

BRENTA, povisok gore otvoren čabar, od drveta, koji se nosi na leđima. Služi za nošenje grožđa i voća kod berbe i na trg, u nekim krajevima i za nošenje vode. N. Š.

U Podravini kažu i *brenka*. Spudova brenta u Hrvatskom Primorju mjerila je jedan spud, koji je različite veličine i jamačno svagdje manji od vedra (56.6 l). Brenta u Turinu ima 49.28 l, u Milanu 75.55 l. A. Š-k.

BRENTANO, I. Bettina, * Frankfurt na Majni 4. IV. 1785, † Berlin 20. I. 1859, sestra romantičara Klemensa B., žena Achima v. Arnima. Posvetila Goetheu originalnu knjigu *Goethes Briefwechsel mit einem Kinde*, 1835, koja se odlikuje dražesnim pjesničkim jezikom, u koji je zaodjenuta ljubav prema velikom pjesniku. Socijalno političkog sadržaja je spis: *Dies Buch gehört dem König* (1843). G. Š.

2. Franz, * Marienberg kod Bopparda 1838, † Zürich 1917, do 1873 svećenik i katolički teolog; istupa iz crkve te postaje profesorom filozofije u Würzburgu i Beču. Kao noćičar B. zastupa aristotelovski realizam nasuprot njemačkom idealizmu, napose Kantu (*Die vier Phasen der Philosophie*, 2. izd. 1926). Metafizički se njegov nazor približuje kršćanskom teizmu. Najveće su mu zasluge u području psihologije. Od 1924 izdaju Kraus i Kastil njegova ukupna djela (*Gesammelte phil. Schriften*). U Pragu je 1932 osnovano društvo za promicanje B. filozofije. Glavna djela: *Psychologie vom empirischen Standpunkt; Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis; Von der Klassifikation der psychischen Phänomene*. Po B. psihologija nije nauka o »duši«, nego samo nauka o »psihičkim fenomenima«. Ti su

fenomeni trovrzni: predočivanje, suđenje i čuvstvovanje (među posljednje treba ubrojiti i htijenje). Nijedna se vrsta psihičkih fenomena ne javlja u čistom stanju, nego svaki doživljaj sadržava elemente svih triju klasa. Bit psihičkoga nalazi B. u intencionalnom smjeranju svakog psihičkog akta prema predmetu. B. je imao brojne učenike (Husserl, Meinong, Stumpf, Höfler), a svojim naziranjima pokrenuo je psihološki problematiku »gradačke škole«, koja se odlikuje suptilnom analizom psihičkih doživljaja.

LIT.: O. Kraus, *F. Brentano*, 1919; H. Margolius, *Die Ethik F. B.-s*, 1929. K.K.-ć.

3. Klemens, * Ehrenbreitstein 8. IX. 1778, † Aschaffenburg 28. VII. 1842, njemački pjesnik, pripadnik mlade heidelberške romantike. U Jeni se upoznao sa starijim romantičarima braćom Schlegelima i Tieckom. Do 1804 napisao je roman *Godwi* i *Chronica eines fahrenden Schülers*, u kojemu poetizira srednji vijek na romantički način, a i svoj nestalni, nesređeni život. U Heidelbergu izdao je u zajednici s Achimom v. Arnimom *Des Knaben Wunderhorn* u 3 dijela, 1806—08. Za razliku od Herderove zbirke narodnih pjesama *Stimmen der Völker*, 1778—79, koja je bila ne samo njemačka nego i kozmopolitiska, donosi ova zbirka samo njemačke narodne pjesme, epskoga i lirskoga karaktera, skupljene iz prvotiska i različitih starih zbirka, nastalih potkraj srednjega i na početku novoga vijeka.

KLEMENS BRENTANO

Tekst nije uvijek vjeran narodnom kazivanju, nego je B. pjesme dotjerivao i prepjevavao, ali uvijek u duhu narodne pjesme. Zbirka je posvećena Goetheu, koji je i sam u svojoj mladosti u Alzaciji skupljao njemačke narodne pjesme, a kasnije se zagrijavao i za narodne pjesme drugih naroda, pa i našega. Goethe je napisao i vrlo pohvalnu i sažetu kritiku B. zbirke. *Des Knaben Wunderhorn* ima veliko značenje za razvitak njemačke umjetne lirike i balade 19. st. Dramom *Die Gründung Prags*, 1815, podao je sujet Grillparzerovoj drami iz češke priče *Libussa*. Jednom svojom baladom stvorio je B.

mit o prekrasnoj čarobnici Lorelei. Mnogo je bila cijenjena njegova tragična ljubavna novela *Vom braven Kasperl und schönen Annerl*, 1816—17. Od isto tako velike i trajne vrijednosti je dražesna priča *Gockel, Hinkel und Gackeleia*, 1838. Radi nesređenosti i tmurnog pogleda na život smatraju B-a pretečom pjesnikā svjetske boli (njem. Welt-schmerz-dichter). Od 1818—24 boravio je B. kod stigmatizirane opatice Katharine Emmerich i bilježio njezine vizije, te se toliko zagrijavao za katolicizam i mistiku srednjega vijeka, da je i sam postao katolik.

BIBL.: Kritičko izdanje B-ovih djela od Schüddekopfa, Amelunga, Michelsa i dr. 1909 i dalje; Schnellberg, *Kl. B.*, 1922. G. Š.

4. Lujo, * Aschaffenburg 18. XII. 1844, † München 9. IX. 1931, njemački ekonomist, pristaša historijske škole iz kruga Schmollerova. Habilitirao se u Berlinu, predavao je kao profesor na sveučilištima u Breslauu, Strassburgu, Beču, Leipzigu i Münchenu. Najviše se bavio proučavanjem stanja engleskih radnika došavši u vezu s njihovima istaknutijim vođama. Naglašava važnu ulogu radničkih stručnih udruženja (Gewerkschaft) i nalazi u njima rješenje radničkih problema unutar liberalističkog kapitalizma. Naročito kritizira »željezni zakon o nadnicama« i teoriju J. St. Milla o nadničkom fondu. Te svoje misli razvija B. u glavnom svom djelu *Die Arbeitergilden der Gegenwart* (2 sv., 1871/72). Misao o potrebi slobode koalicije zastupa i u praksi. Jedan je od osnivača i vođa znamenitog »Verein für Sozialpolitik«. Za proučavanje socijalnih i ekonomskih problema traži B. empirijsko izučavanje. Iako je u politici protivnik gesla »laissez-faire«, traži za trgovinu slobodnu podjelu među narodima. Kad je Bülow počeo spremati povišenje žitnih carina, bori se B. protiv tog skućenja riječju i slovom. Od tog je vremena vođa njemačkih pristaša slobodne trgovine. Kao učenjak bavi se naročito agrarnom politikom i ekonomskom povijesti (napose prestankom feudalizma i početnim problemima i oblicima kapitalizma). U nauci o pučanstvu (Bevölkerungslehre) protivnik je Malthusove teorije; tvrdi, da će ljudi

sami zbog umnoženog blagostanja uređivati porod tako, te se ne treba bojati prenapučenosti i njezine posljedice — gladi. Ime B-ovo treba naročito napomenuti i stoga, što je bio profesor i učitelj većem dijelu i naših ekonomskih i pravnih stručnjaka i što je vršio po sugestivnom načinu predavanja znatan utjecaj na duševnu evoluciju svih svojih đaka. Od njegovih važnijih djela treba još spomenuti: *Über das Verhältniss von Arbeitslohn und Arbeitszeit zur Arbeitsleistung* (1896); *Agrarpolitik* (1897); *Der wirtschaftende Mensch in der Geschichte* (1923); *Eine Geschichte der wirtschaftlichen Entwicklung Englands* (3 sv., 1927—29).

LIT.: Neisser i Palyi, *Lujo B.*, 1925.

M. A.-ć.

BRERA, palača u Milanu. Njeno ime dolazi od sredovječne latinske riječi *Braida* (od njem. *Breite?*). U 12. st. bila je samostan reda t. zv. *Umiliati*. Od 1229 do 1347 sagrađena je uza samostan crkva, porušena 1810. Kad je 1571 ukinut red, predan je samostan isusovcima, koji su u njemu osnovali svoju čuvenu školu. Među njenim nastavnicima bio je i R. Bošković. Kad je isusovački red ukinut (1773), preuzela je zgradu država. Od zavoda, što su ih bili ustanovili isusovci, nastavljeni su: astronomijski opservatorij; knjižnica, *R. biblioteca Braidense*, koju je bila osnovala Marija Terezija; zbirka medalja; botanički vrt; stara ljekarna. Nove su ustanove: galerija slika; Kr. akademija lijepih umjetnosti; arheološki muzej; R. Istituto lombardo di scienze e lettere.

LIT.: *Gli Istituti scientifici, letterari ed artistici di Milano*, Milan 1880; G. Mongeri, *L'arte in Milano*, Milan 1872; C. Ricci, *La pinacoteca di Brera*, Bergamo 1907.

A. Sch.

BRESCIA, glavni grad u pokrajini istoga imena, iza Milana najveći (125.000 stan.) i u gospodarskom pogledu najvažniji u Lombardiji, raskršće glavne željezničke pruge Milan-Mleci s drugima u Parmu, Cremonu, Bergamo i Edolo. To je Brixia starih Gala, osnovana u 6. st. pr. Kr., a od 2. st. dalje rimski tabor, od kojega se oko brežuljka Cidneo razvio pravilan grad s predgrađima i vilama po vinorodnim humcima prostrane i plodne ravnice. Podneblje je odlično, jer grad leži, zaklonjen podgorinom Alpa, na povišem rubu Padskega nizozemlja, 150 m nad morem. Sjedište je biskupa uz katedralu Santa Afra iz 15. i 16. st. Pokraj nje je stara romanska bazilika la Rotonda. U njima je slikao domaći umjetnik Bonvicino, zvan il Morretto. Još se ističe gradska vijećnica (la Loggia) iz 16. st., bogata knjižnica la Quiriniala, više muzeja i t. d. Prošlost grada je burna izuzevši vladanje Mletaka od 1428 do 1797. Pored Bonvicina rodio se u B. crkveni reformator Arnold († 1155) i matematičar Tartaglia († 1552).

U pokrajini B. živi gusto naseljeno stanovništvo u nizini na plodnom tlu, koje je odlično obrađeno; dosta je gusto i na alpskom tlu, koje dopire između rijeka Oglio i Chiese preko skupine Adamella do visokog Ortlera, u svemu 750.000 ljudi na 4.759 km².

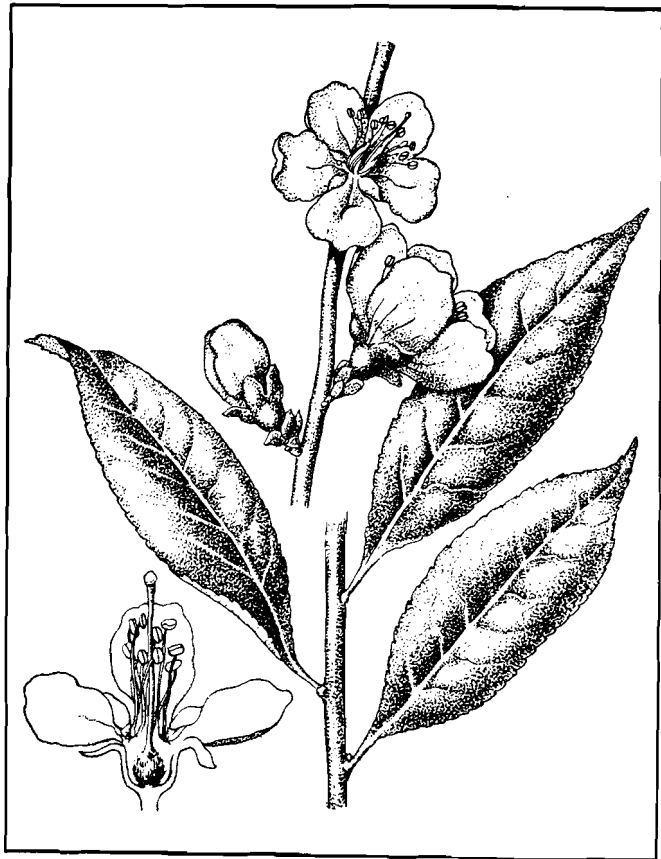
N. Ž.

BRESKVA (*Prunus Persica* [L.] Sieb. et Zucc. = *Amygdalus Persica* L.), por. ružičnjače, raste navodno divlja u srednjoj i u sjevernoj Kini, gdje joj je i domovina. Danas je udomaćena gotovo po čitavom svijetu u području blage i tople klime. Stablo joj naraste i do 8 m visine te nosi dosta rijetku krošnju. Listovi su široko lancetasti, na rubu pilasto nazubljeni i sa kratkim peteljka. Cvjetovi su ugledni i pravilno građeni. Unutar dvostrukog i prostoličnog cvijeća nalaze se u njima brojni prašnici s nadraslom i slobodnom plodnicom, iz koje nastaje okruglasta i na površini baršunasta koštunica.

F. K.-n.

Pojedine se grane, naročito na suhu kraju i nezaštićenu položaju, često osuše, dok je stablo još u snazi. Plod donosi vrlo brzo, često već u godini nakon sadnje. U krajevima, gdje je vrijeme za cvatnju pogodno, rodna je. Cvate vrlo rano, u pravilu već početkom ožujka, lijepim rumenim ili ružičastim cvijetom. Plod je mesnat i okrugao, na jednoj strani ima vrlo plitku brazdu, a kad dozori, kožica je zelena, žuta ili rumena. Usred ploda je ovalna koštica, isprepletana brazdicama, u koje se utiskuje meso ploda. Zrno je gorko.

Breskve se uzgajaju iz sjemena (sjemenjaci) ili se cijepa: breskvi iz sjemena, bademu i *Prunus iuliana*. U Hrvatskoj velikim dijelom sade breskve u vinogradima, jer breskva uspijeva na obroncima u sipkom, obrađenom i nagnojnom tlu. Tu je kultura bresaka iz davnine, i tu su uzgojene mnoge sorte kalanke i tvrđice (durancije), a i poneke ranine (lovrenčevke) iz sjemena. U novije vrijeme prenesene su k nama nove američke odlike bresaka većinom preko Italije. Kultura tih bresaka širi se kod nas kao novovjeklo voćarstvo. Svojevremeno je tom voćarenju,

BRESKVA, Listovi i cvjetovi

da su 1. stabla gojena u niskim širokim oblicima, 2. vrlo intenzivna kultura, često gnojenje, obilno natapanje i obrana od štetočina, i 3. sadnja sorta s naročito krupnim i lijepo obojenim plodovima. Od vrlo krupnih sorta kod nas se dosta goje Elberta i I. H. Halle. Nove vrlo rane sorte su Majski cvijet, Triumf i t. d. Starije i u nas dosta raširene sorte jesu: Amsden, Rani Aleksandar, Rana Riversova, Kraljica vrta, Crvena Magdalenka, Mis Lolo i t. d. Križanjem uzgoje se iz sjemena dosta lako dobre nove sorte. Zato se na tržište gotovo svake godine iznese po nekoliko novih sorta. Tim se uzgojem bave voćari naročito u Sjv. Americi.

I. R.-g.

Sjemenke sadržavaju do 30% amigdalina te se uzimaju za dobivanje slabijih vrsta bademovog ulja i gorke vode. Narod upotrebljava često lišće i cvijeće breskve kao sredstvo, koje tjera mokraću. uklanja gliste i sl.

Breskvu vrlo često napadaju neki nametnici, u prvom redu gljivice, među kojima je najčešća *Taphrina deformans* Tul., koja uzrokuje kovrčanje, savijanje i deformiranje listova, što je vrlo česta pojava.

F. K.-n.

BRESLAU, grad u Vel. Njem. Reichu s obje strane rijeke Odre, prometno, gospodarsko i prosvjetno središte Šleske. Ima 625.198 stan. (1938) njemačke narodnosti i pretežno evangeličke vjere. Sjedište je nadbiskupije za 2 milijuna katolika na istoku Njemačke. Stari grad na lijevoj obali Odre od starine je jezgra velegrada (crkve sv. Marije Magdalene i sv. Elizabete, gradska vijećnica, stare zgrade patricija, barokna palača sveučilišta) i u sadašnjem gospodarskom životu. Veleobrtna i trgovačka djelatnost promeće mnogo tekstilne i željezne robe, žitarice i živežne namirnice, drvo i gnojivo. U B. je raskršće željeznica, luka na plovnoj Odri i uzletište. Odavle su jake veze Njemačke prema Poljskoj i Češkoj. Glavne su prosvjetne ustanove sveučilište, visoka poljodjelska škola, konzervatorij, akademija umjetnosti i umjetnog obrta, knjižnica, muzej i kazalište. B. je glavni grad pruske pokrajine Donje Šleske i istoimenog okružja. U plodnoj i bogatoj okolici lako se širi i brzo mu se povećava stanovništvo.

N. Ž.

B. se javlja kao grad oko 1000 g. Češki se naziva Wratislav, poljski Wrocław, a latinski Wratislavia. Osnivač je njegov češki vojvoda Wratislav I. (894—921). Još prije

g. 1000 stolica je biskupa i pripada Poljskoj. G. 1163 postaje zasebna vojvodina pod sinovima vojvode Vladislava iz porodice Piastovića. Iako je B. bio već 1039 osvojen i opljačkan od Čeha, a 1241 razoren od Mongola, ipak se ponovno podiže i procvate. U nj dođoše mnogi njemački kolonisti, te 1242 dobije njemačko gradsko pravo. G. 1327 dolazi pod vlast čeških Luksemburgovaca, pod kojima dobije znatne povlastice. B. se znao odrvati Husitima; da ne potpadne pod Jurja Poděbradskog, preda se kralju Matiji Korvinu. Poslije njegove smrti pod vlašću je Češke sve do 1526. Kada su izumrli Jagelovići, prijeđe u ruke Ferdinanda I. Habsburgovca. Već od 1523 protestantska nauka preuzima maha u gradu, ali je uz pomoć isusovaca malo po malo iskorijenije Habsburgovci. B. je preživio tridesetgodinjski rat sačuvavši svoje privilegije i vjersku slobodu (1648). G. 1702 dobiva isusovačko sveučilište. G. 1741 osvaja ga pruski kralj Fridrih II., 1757 zauzeše ga Austrijanci, a iste godine nakon bitke kod Leuthena ponovno pade pod Fridriha. Poslije bitke kod Jene podsjedali su B. Francuzi pod Vandammeom, kojemu se on predade 7. I. 1807. G. 1813 neko vrijeme boravi u B. pruski kralj Fridrih Vilhelm III. i organizira odavle oslobodilačku vojsku protiv Napoleona. Nakon bitke kod Bautzena Francuzi su samo dvanaest dana gospodari grada, koji opet potpada pod Prusiju.

LIT.: Klose, *Vom Breslau dokumentierte Geschichte und Beschreibung der Stadt Breslau, Breslau 1780—1783*, 5 sv.; Bürkner i Stein, *Geschichte der Stadt Breslau, Breslau 1851—3*; A. Schmude, *Breslau eine Heimatkunde*, Breslau 1921. S. A.

BRESLER, Kamilo, * Varcar-Vakuf 17. VII. 1901. Učiteljsku je školu svršio u Petrinji, a filozofski fakultet u Zagrebu. Službovao je kao učitelj u različitim mjestima, a 1928 prešao u zdravstvenu službu, gdje je u školi nar. zdravlja u Zagrebu organizirao i vodio Odsjek za zdravstvenu propagandu i prosvjećivanje naroda. Suraduje u pedagoškim i drugim listovima. Bio je osnivač i urednik časopisa Narodni napredak. U raspravama i člancima bavi se organizacijom nastave, pučkim prosvjećivanjem, dijetehtikom, pedagoškom psihologijom, socijalnom pedagogijom i praktičnim problemima organizacije socijalne zaštite djece i mladeži te socijalne skrbi za defektnu djecu. J. D.

BRESNITZ VON SYDAČOFF, Philipp, * Beč 2. XI. 1868. Živi u Beču. Svršio je filozofske nauke, a kasnije se posvetio novinarskom radu. Proputovao je Rusiju, Orijent i Balkan, o čemu je mnogo pisao. Boravio je i u Srbiji, a 1893 bio je interniran u Beogradu, odakle je pobjegao u Zemun.

BIBL.: *Fünf Jahre am Hofe des Königs von Serbien*, 1895; *Die Korruption in Serbien*, 1896; *König Milan und seine Mission in Serbien*, 1898; *Das Ende der Dynastie Obrenovic*, 1899; *Die Geschichte Serbiens von 1868 bis auf d. heutigen Tage*, 1899; *Die panslawische Agitation und die südslawische Bewegung in Osterreich-Ungarn*, 1899; *Aus d. Geheimnissen d. Balkankrieges*, 1913. i dr.

LIT.: *Wer ist 's?*, 7.—10. izd.

M. O.

BRESSANONE (njem. Brixen), grad u provinciji Bolzano (561 m visoko); ima 6000 stan. Ima razvijeno voćarstvo i vunenu industriju; trgovačko je središte čitavoga kotara. Poradi blage klime i krasnoga položaja renomirano je odmaralište i lječilište. Ima biskupiju i dvije gimnazije. Nalazi se na pruži prema Brenneru (55 km daleko). Bressanone je značajno umjetničko središte, jer se u njemu može proučavati razvoj romanike do barokne epohe na spomenicima prvog reda. Najznatniji je jedan klaustar iz

BRESLAU, Vijećnica

1200, dekoriran freskama iz istoga stoljeća. Katedrala je impozantan barokni spomenik. Grad ima polunjemački i polulitalijanski urbanistički karakter. Biskupija, osnovana 798 pod patrijarhatom akvilejskim, imala je kroz cijelu povijest B-a vrlo važnu ulogu. D. Z.

BRESSLAU, Harry, * Dannenberg 22. III. 1848, † Heidelberg 27. X. 1926, njemački povjesničar. Učio diplomatske znanosti (*Monumenta Germaniae*). U Italiji proučava arhive 1872 i 1876. Od 1877 je profesor u Berlinu, a od 1890—1913 u Strassburgu. U proučavanju moderne povijesti radi kritički na osnovi izvora i svoja djela obrađuje sintetički. Napisao je *Jahrbücher des deutschen Reichs unter Heinrich II.* (u 3 sv. 1875) i *Jahrbücher des deutschen Reichs unter Konrad II.* (2 sv. 1879—1884). Od 1888 član je središnje uprave »Monumenta«, a od 1907 izdaje s Tangelom i Brandijem »Archiv für Urkundenforschung«.

BREST, velika francuska ratna luka u zapadnom dijelu poluotoka Bretagne. Grad leži na sjevernoj obali prostranog i dobro zaštićenog zaljeva. U zaljev se ulazi kroz uzana vrata (2 km), koja je lako braniti, a dovoljno su duboka, da kroz njih pri svakom vremenu mogu proći i najveći brodovi. Sama luka je izgrađena na proširenom i uređenom ušću rijeke Penfeld. Pored ratne B. ima i odjeljenu trgovačku luku. Život i napredak grada je vezan za ratnu luku. On ima sve ustanove, koje mogu poslužiti dobro uređenom ratnom uporištu: arsenale za sve vrste municije, brodogradilišta, škole za sva pomorska zvanja, velike kasarne kao i različite vojničke ustanove. B. ima i posebnu vojničku upravu (prefekturu). Uz izvanredne osobine same luke B. ima i osobite odlike geografskoga položaja. B. leži na najistaknutijoj točki evropskoga kopna prema Atlantiku, koji je u ovom dijelu svakako u prometu, gospodarskom i vojničkom pogledu najvažniji dio morske površine uopće. Zbog odlika položaja u B-u se razvila i nevojnička industrija, a u trgovačkoj luci se odvija sve veći promet i trgovina osobito s Engleskom i zemljama jugozapadne Evrope. Po položaju B. je najbolja evropska luka za brzi putnički i poštanski promet s Amerikom i samo zbog drugih razloga još nije u tom pogledu došao do izražaja, ali je i sada glavno čvorište francuskih kablovskih veza s Novim svijetom. B. ima 79.342 stan. (1936).

B. je već u galorimsko doba važna luka *Gescribate*, ali veliki napredak i uređenje luke počeli su s Richelieuom

(Staatliche Bildstelle, Berlin)

BRESLAU, Izložbena palača

i Colbertom, i na tom se poslu nastavilo sve do najnovijih vremena. Osim moćne tvrđave luku brane brojne baterije i sve vrste modernih vojničkih uređaja. J. R.-ć.

BREST-LITOVSK, grad na utoku Muchavca u Bug (stoga poljski: *Breść nad Bugiem*), tvrđava, željezničko raskršće i luka na kanalu Bug-Dnjepar, glavni grad Polesja; trguje žitom, lanom i konopljom, medom i sapunom, ima 50.700 stan (1937), donedavna većinom Židova. Ovdje je 1596 proglašena unija grčkoistočne crkve u poljsko-litavskoj državi s katoličkom crkvom (→ Unija), a krajem prošloga svjetskog rata zaključen je mir između središnjih država i boljševika, po kojemu je Ukrajina 9. II. 1918 proglašena samostalnom i 3. III. 1918 ugovoreno odcjepljenje Finske, baltičkih zemalja, Poljske, Ukrajine i Kavkazije od Rusije; ti su zaključci ostali neostvareni zbog razvitka revolucionarnih prilika u Rusiji i odredaba mira u Versaillesu. N. Ž.

BRESTOV, Fedor → **Becić Ferdo**.

BRESTOVAC, prvo lječilište za tuberkulozne u Hrvatskoj. Podignuto je na Zagrebačkoj Gori, na visini od 846 m, na mjestu s lijepim izgledom na Zagreb i dolinu Save. Lječilište je osnovano 1909 zauzimanjem Milivoja Dežmana i tadašnjeg ravnatelja Okružne blagajne za osiguranje radnika u Zagrebu Ancela. Tada je imalo 40 kreveta, a kasnije je prošireno 1912 i 1930 na 156.

Lječilištem sada upravlja Središnjica osiguranja radnika. Na liječenje se primaju bolesnici, koji su osigurani po Zakonu o osiguranju radnika, i ograničen broj privatnih bolesnika. Do 1940 liječilo se u njemu 12.000 bolesnika. Za zgrade i namještaj potrošeno je oko 12 milijuna kuna. Nedaleko od ovog lječilišta postoji i državno lječilište za tuberkulozne bolesnike. Ono je postalo od lječilišta, koje je podignuo za vrijeme rata Zemaljski odbor za liječenje i naobrazbu invalida. G. 1920 prešlo je u ruke Povjereništva za socijalnu skrb. Sada se primaju na liječenje svi bolesnici od tuberkuloze, kojima liječenje odobri Ministarstvo zdravstva. Kreveta ima 140, koji su smješteni u privremeno podignutim barakama. A. Š-r.

BRESZTYENSZKY, šandor, pl., * Prečec 5. IX. 1843, † Pleso 9. V. 1904, hrvatski pravnik i političar. Pravo učio u Zagrebu i Budimpešti, gdje je 1868 promoviran. Od 1869 profesor građanskog postupka i hrv.-ug. privatnog prava na pravoslavnoj akademiji, kasnije na sveučilištu u Zagrebu; 1875/6 bio rektor. Uza znanstveni rad bavio se politikom, najprije kao unionist, a od 1892 prilazi

oporbi. Bio je gradski zastupnik. Kao predsjednik gradskog autonomnog kluba došao je u opreku s banom Khuenom, na što je došlo do raspusta gradskog zastupstva 20. VI. 1892. Njegova je zasluga, što je tada došlo do kompromisa između oba krila opozicije u gradskom zastupstvu, a odatle se pojavila misao, da se stope pravaška i neodvisna stranka. Tu je B. s uspjehom vršio ulogu posrednika i postao predsjednik koalicije. Uspjesi, osobito na saborskim izborima 1897, imaju se i njemu pripisati. Radi toga djelovanja bio je već 1894 umirovljen kao profesor. Onda se povukao na svoje imanje Pleso, gdje je radio znanstveno i publicistički te živo djelovao u politici. Znatni su njegovi vrlo stvarni govori u saboru proti Khuenu i njegovoj vladi. Uz pravne i političke rasprave pisao je članke u vanjskim novinama o Hrvatskoj i njezinim pitanjima (Grazer Volksblatt, Alkotmány, Magyar állam). Isticao se i svojim radom u katoličkim krugovima. Radio je na sjedinjenju crkava izdavajući časopis *Balkan* s geslom: Jedinstvu i bratskoj slogi (1896—1901). Velik dio svoje imovine ostavio je za dobrotvorne svrhe hrvatskoga sveučilišta.

BIBL.: *Zapisnici plemenite sudčije Pleso-Rakarje od godine 1642 do 1746*, Zagreb 1889; *Izraeličani i vršenje patronatskoga prava*, Zagreb

1890; *Pravno-povijesni podatci o Turropolju*, Zagreb 1892; *Bi li išti u framasone?*, Zagreb 1895; *Liberalizam i kršćanstvo*, Zagreb 1897; *Narodni zastupnik Dr. Sandor pl. Bresztyenszky svojim štovanim izbornicima*, Zagreb 1902; mnogi drugi članci u Mjesečniku. Katoličkom listu i drugdje; izdanja njegovih većih govora u saboru; rektorski govor od 19. X. 1880 o potrebi slobode nauke na sveučilištu. Lj. A.

BREŠA → **Puška**.

BREŠKOVAKA, Katerina K., * 1844, † 1934, glasovita ruska politička radnica, poslije revolucije 1917 g. emigrantkinja u Pragu.

Priznavši revolucionarni teror dobila je nadimak »Baka ruske revolucije«. U Americi su izašle njezine uspomene *Hidden Springs of the Russian Revolution*.

LIT.: O njoj je napisala knjigu Alice Stone Blackwell (Boston 1925); a na ruskom V. G. Arhangelskij, *Katerina Breškovskaja* (Prag-Užhorod 1938). N. F.

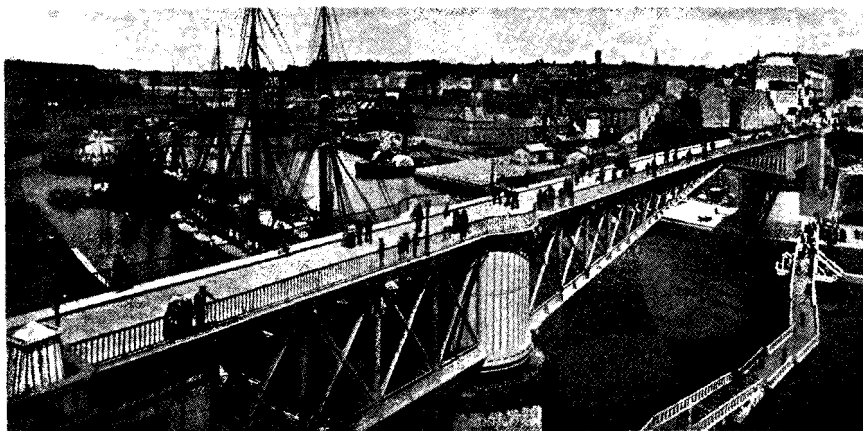
BRET-HARTE → **Harte, Francis Bret**.

BRETAGNE (klasična Aremorica, kelt.-lat. ar mor »primorska«, od 6. st. Britannia minor, otkuda i potječe današnje ime), poluotok i povijesna pokrajina u sjeverozapadnoj Francuskoj. Povijesnu granicu prema ostaloj Francuskoj čini približno istočna granica départementa Ille et Vilaine i Loire inférieure, ali se danas zemljište na lijevoj obali Loire obično ne smatra dijelom B.

Geološki je B. jedan od najstarijih dijelova Evrope. Armorički masiv je sastavljen iz arhajskih škriljavaca i starijih paleozojskih naslaga. Mlađih naslaga ima samo na S i Z (kreda) i po kotlinama središnjeg dijela i oko donje Loire (tercijar). Starosti i sastavu zemljišta odgovara i slabo izražen reljef paralelnih niskih kosa i plitkih depresija. B. stoji sasvim pod klimatskim utjecajem Atlantskog oceana: ljeta su svježja, a zime blage. Glavna je klimatska osobina velika vlaga, otuda česte magle. Krajnji istočni dijelovi imaju suvlju i oštriju klimu.

Šuma ima u središnjem dijelu, ali se na njihovu štetu osobito u novije doba šire pašnjaci, kojima vlažna klima i blagi reljef vrlo dobro odgovaraju.

Bretonci dijele svoju zemlju u gušće naseljeni primorski

BREST, U luci
(La France, Géographie illustrée)

BRESTOVAC, Lječilište

SANDOR BRESZTYENSZKY